

ՄԻՈՆ

ՄԻՈՆ

ՆՈՐ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ
ՊԵՇՏՈՆԱԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ԼԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

«سور» مجلة رمنية شهرية، دنيية، ادبية، علمية

“SEON” ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1965

Հոկտեմբեր

Թիւ 10

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«ԵԿԱՅՔ ՇԻՆԵՍՏՈՒՔ ՍՈՒՐԲ ԶԽՈՐԱՆՆ ԼՈՒՍՈՅ ...»

Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիինուիրական պատմութիւնը կը բացուի կառուցումովը մեր հաւատքի անսասան կեդրոնին՝ Սուրբ Էջմիածնի: Կառուցում մը, որ նիւթական շինարարութիւն մը ըլլալէ աւելի է՝ մանաւանդ գերազոյն յաղթանակը քրիստոնէութեան՝ հեթանոս պաշտամունքներու եւ խաւարին վրայ: Կառուցում մը, ուր իրենց աշխատանքով ու այդ ճիգին մէջ դրուած հաւատքով իրարու կը միանային հոգեւոր իշխանը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, եւ երկրային իշխանը՝ արքան հայոց աշխարհին:

Ու բազմիմաստ այս միութիւնը դարձաւ ընդհանուր ոգին եւ նկարագիրը մեր եկեղեցիի ու ժողովուրդի պատմութեան, տալով անոր առանձին գիծ, ինքնայատուկ դրոշմ, ուրիշ ժողովուրդներէ եւ եկեղեցիներէ զատորոշող յատկութիւն:

Դարերու վրայ երկարող մեր ցաւատանջ պատմութիւնը յաճախ վկայութիւնն է անհատներու, քաջագործութիւններու,

արարքներուն եւ հայրենանուէր հերոսացումին: Սակայն մանաւանդ մեր պատմութիւնը կը հանդիսանայ անջնջելի յուշագիրը այն մեծազործութիւններուն՝ որոնցմով փայլեցան մեր ժողովուրդի թագակիր թէ համեստ զաւակները շինարարութիւններու եւ բարեգործութիւններու մարզին մէջ:

Այսպէս, թագակիր Լեւոններ իրենց փառքին հասան մասնաւորաբար շնորհիւ այն ոգիին՝ որով մեր երկիրը օժտեցին հիւանդանոցներով, ծերանոցներով եւ մանաւանդ եկեղեցիներով: Եկեղեցաշինութիւնը դարձաւ նկարագիրը Հայուն, որովհետեւ ամենէն խորունկ բնազդով խոնարհագոյն մատուռին մէջ իսկ ան տեսաւ իր հաւատքին ու ցեղային գոյութեան հաստատ խարխախն ու անփշրելի վահանը:

Եւ Գագիկներ ու Պահլավունիներ, եւ կամ անհատ Տիգրան Հոնենցներ մէկ հատիկ մատուռի մը իսկ վրայ չվարանեցան թափել թագաւորութիւն արժող հարստութիւններ, համբուրելի համեստութեամբ յետոյ պարզապէս անկիւն մը արձանագրել տալու՝ թէ «Շինեցաւ եկեղեցիս յամի... Ողորմի ասէջ»: Բազրատունեաց փառապանծ մայրաքաղաքը՝ հռչակաւոր Անին, այս ոգիի մարմնաւորման գեղեցկագոյն եւ ամենէն կատարեալ օրինակը կը հանդիսանայ: Տրուած քաղաքական բարենպաստ պայմաններու տակ իր բնածին յատկութիւններուն եւ ընդունակութիւններուն պտուղը վայելող բարեկեցիկ Անեցին, իր ուշադրութեան եւ հոգածութեան առաջին առանցքը կը վարձնէր եկեղեցին, ու պատմութեան համար շատ կարճ, ակնթարթի համարժէք ժամանակաշրջանի մը մէջ՝ Անին կը վերածէր հազար ու մէկ եկեղեցիներու չքնաղ դշխոյին: Արքաներուն չափ եւ իշխաններուն, համեստ Հայորդիներ ալ կ'ընծայարեւելէին ինչ որ ունէին, երբեմն աւելի առատաձեռն ազնուութեամբ ու վեհութեամբ՝ քան «իրենցմէ աղէկները»:

Առաջին Աշխարհամարտի ընթացքին մեր ժողովուրդին բաժինը եղած ամենէն վայրագ արհաւիրքէն ետք, ի սփիւռս աշխարհի հովին տրուած Հայորդիներուն համար նո'ր իմաստ եւ նո'ր ստիպողականութիւն զգեցաւ եկեղեցաշինութիւնը: Դպրոցներէն առաջ ու ամէն բանէ վեր, Հայ եկեղեցին էր ու է՝ տակաւին այն միակ հիւմը՝ որուն վրայ կրնար յենիլ մեր գոյութիւնը, մեր կեանքը իրբեւ Հայ:

Եւ յիսնամեայ պանդուխտ մեր գոյութեան ամենէն սրտա-յոյզ իրադարձումներէն մին կը մնայ եկեղեցաշինութեան այն թափը՝ որով, կարճ ժամանակի մէջ, հեռաւոր գաղութներ իսկ կրցան օժտուիլ իրենց աղօթատեղիներով: Այդ եկեղեցիները,

գրեթէ միշտ բարձրացած անհատ Հայորդիներու նուիրատուութիւններով, պարզ մասնու կամ հոյակերտ մայր եկեղեցի՝ ցոլացուցած են դարերու ալբերէն եկող մեր նախնիքներու ոգին եւ հաւատքը, առանց որոնց չէնքերն ու շինարարութիւնները ոչինչ պիտի արժէին:

Բարերարներու հոյլ մը, այսօր, իր զոհարարութիւններով եւ անսակարկ առատաձեւութեամբ, օժտած է մեր գաղութները եկեղեցիներով, հաստատութիւններով, կրթարաններով կամ մըշակութային կեդրոններով, աստանդական Հայ զաւակներուն ընձեռնով աղատ պատեհութիւն Լուսաւորչածէս աղօթքի, հաշիցի ուսումի եւ հայ մթնոլորտով առլի ընկերային ու մշակութային փոխ-յարարարութեան:

Մեծանուն այդ Հայորդիներէն մին է անտարակոյս Ադնուրայրգ Տիար Յարութիւն Թադոսեանը, որ տարիներու իր ազգանուէր ծառայութիւններն ու բարերարութիւնները կը պսակէ՝ ստանձնելով ամբողջական ծախսը Յորդանանի մայրաքաղաք Ամմանի մէջ կառուցուելիք Սուրբ Թադէոս եկեղեցիին:

Պրն. Թադոսեան մեծագոյն չափով բաժին առած է Նիւ Եորքի եւ ընդհանրապէս Ամերիկահայ գաղութի ազգային դործերուն մէջ, միշտ չլիանալով իր նիւթական աջակցութիւնը համայնքային բաղմադան ձեռնարկներու: Միայն վերջին շրջանին, հաւաքական ջանքերով Նիւ Եորքի մէջ կառուցուելի սկսած Մայր Տաճարի շինութեան ֆօնտին ան բերած է իր մասնակցութիւնը՝ նուիրելով 25,000 տոլարի պատկառելի գումար մը:

Սակայն ինչ որ կը յուզէ մեզ ու կը գրաւէ, այդ՝ Պարոն Թադոսեանի հետաքրքրութիւնն ու սրտցաւ հոգածութիւնն է հեռաւոր գաղութի մը կարիքներուն հանդէպ, եւ զանոնք դարձանելու իր որոշումն ու վճռակամութիւնը:

Արդարեւ, երկար տարիներ, այն օրէն երբ Պաղեստինեան ընդհարումներու ընթացքին եւ աւելի ետք, Պաղեստինահայութեան մէջ մեծ մասը կայք հաստատեց Յորդանանի մայրաքաղաքին մէջ՝ ի խնդիր ապահով կեանքի եւ ապրուստի, անհրաժեշտութիւնը զգացուեցաւ սեփական եկեղեցի ունենալու, ազգային վարժարանի մը հետ:

Այդ անհրաժեշտութիւնը տարիներով մնաց զօրաւոր կերպով զգացուած երազ մը եւ իղձ մը միայն, որովհետեւ Ս. Յակոբեանց Վանքին (որուն հովանաւորութեան եւ հսկողութեան տակ կ'ապրի ու կը գործէ Ամմանի Հոգեւոր Հովուութիւնը) նիւթական պայմանները ձեռնառն չէին նման ձեռնարկի մը իրադրածման: Անմիջական եւ առօրեայ պէտքերու համար եղած առժամայ

կարգադրութիւնները հազիւ թէ կարենային գոհացնել Ամմանի Հայ գաղութին հոգեւոր կարիքներն ու պահանջները:

Շնորհիւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան եւ Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան, 1962-ին կարելի եղաւ Ամմանի գեղեցիկ բլուրներէն մէկուն կողին բարձրացնել Վ. Իւզպաշեան-Գ. Կիւլպէնկեան Մանկապարտէզն ու Նախակրթարանը, որ, հաստատուած հայաբնակ թաղամասի մը մէջ, առաջին օրէն իսկ նախախնամական դեր ունեցաւ գաղութին կեանքէն ներս:

Իսկ այժմ, նոյն Վարժարանին կից եւ գրաւիչ դիրքի մը վրայ, շուտով կը բարձրանայ Հայ Եկեղեցիի Կաթողիկէն, իր զանգով տաճարին ու դպրոցին շուրջ համախմբելու համար Ամմանի Հայ գաղութին անդամները:

1965-ի Հոկտեմբեր 10-ին, Կիրակի կէսօրէ ետք, Մեծայարգ Բարերարին ներկայութեան կատարուեցաւ Ամմանի Ս. Թադէոս Եկեղեցիի Հիմնարկէքի յանկուցիչ արարողութիւնը եւ Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր Աջով օրհնուեցան Հիմնաքարերը: Պորհրդանշական այդ արարողութեամբ, դրուեցան Հիմները այն շէնքին՝ որ պիտի ըլլայ միացնող ուժն ու շաղախը Ամմանի հայութեան. ու ասիկա դեր մըն է, զոր այսքան երկար դարեր կատարեր է Հայաստանեայց Եկեղեցին մեր պատմութեան լուսաւոր եւ մանաւա՛նդ մուկ ու մռայլ օրերուն:

Ամենէն ազգայինը իր նկարագրով, եւ ամենէն ազատամիտն ու յառաջահայեացը միաժամանակ, Հայ Եկեղեցին վէմն է Հայ կեանքին, հէքեթային այն թանձր արմատը, որ իջնելով ցեղային մեր հոգիին մինչեւ մթին ու խորախորհուրդ ալքերը, խաղաղ կեանքի մոլորումներուն եւ ճգնաժամային օրերու վրտանդներուն առջեւ կրնայ բարձրացնել անհրաժեշտ պատուարն ու թումբը:

Ու այսպէս, մեր ժողովուրդը դարեր շարունակ յարատեւելու իր կամքն ու զօրութիւնը ստացած է Եկեղեցիէն, միեւնոյն ատեն անոր տալով կենսատու աւիշ: Անքակտելի այս միութիւնը, հազար ու մէկ աղէտներու եւ եղեռներու բովէն անցած, եւ աւելի՛ զօրացած դարերու փորձառութեամբ, այսօր է՛ եւ կը մնա՛յ նախապայման այն իրողութիւնը՝ որուն վրայ հաստատուած է արտասահմանի մեր Հայ կեանքը:

Իսկ Մեծայարգ Տիար Ե. Թադոսեանի նման ազնուական Հայորդիներ, որոնք իրենց առօրեայ բազմազան զբաղումներուն

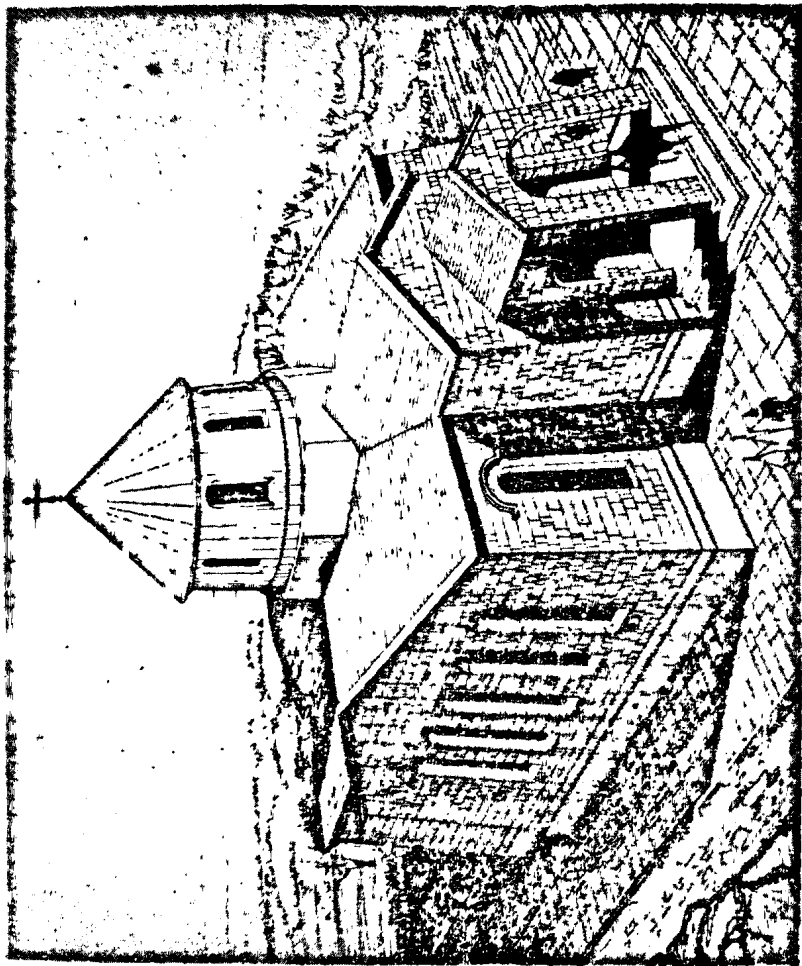
եւ մտահոգութիւններուն մէջ իսկ կրնան յուզուիլ մեր ազգային ցաւերով եւ գործնական միջոցներու դիմել՝ Հայ կեանքը աւելի տանելի եւ նպատակաւոր դարձնելու համար, արժանի են ամբողջ Հայութեան երախտագիտութեան եւ յարգանքին:

Միջին դարերէն եկող գիշերային մեր աղօթքներէն մին կը հայցէ Աստուծոյն. «Ողորմեա՛, Տէ՛ր, զեկեղեցի շինողաց, պըտղատուից, սպասաւորաց...» Որքա՛ն շինողներ, որքան պտղատուներ եւ որքան համեստ սպասաւորներ է ունեցած Հայ Եկեղեցին անցեալ օրերուն, եւ որքա՛ն շատ է թիւը հիմա անոնց՝ որոնց անունները համեստօրէն կը զարդարեն Հայ Եկեղեցիներու ճակատները:

Եւ որքա՛ն արդար ու իրաւ՝ անորոշ ու նեղ այս օրերուն գիտակցիլ նման բարերարութիւններու տարողութեան եւ իմաստին, ու բոլոր գովքերէն յետոյ եւ անոնցմէ վեր՝ խնդրել

«Ողորմեա՛, Տէ՛ր, զեկեղեցի շինողաց...»

Ա. Գ.

Ամենայն Ս. Թադեոս եկեղեցիի ընդհանուր պատկերը :

ՀԻՄՆԱՐԿԵՔ ԱՄՄԱՆԻ Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Նրուսազեմի Սրբոց Յակոբեանց Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ ամբողջ Միաբանութեան համար մեծագոյն հաճոյք մը եղաւ Սուրբ Աթոռէն հերոս վայելիկ մերկայութիւնը Ամերիկահայ ծանօթ բարերար Ազնւոյարգ Տիար Յարութիւն Թադոսեանի:

Մեծայարգ հիւրը յատկապէս Նրուսազեմ եկած էր՝ ամսմ'ը մերկայ ըլլալու Յարդամանի մայրաքաղաք Ամանի մէջ իր ազնուական հուշրատուութեամբ կառուցուող հոր եկեղեցիի հիմնարկէքին:

Կիրակի, 10 Հոկտեմբեր 1965, կ. վ. ժամը 3.30-ին Ամանի Իւզպուշեան-Կիւլպէնկեան Ազգային Վարժարան ժամանեց Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրութեանը, իր հետ ունենալով Մեծայարգ Բարերարը: Ն. Ամենապատուութեան կ'ընկերանային Միաբանութեան անդամներ՝ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Այաւնեան, Հարաւային Ամերիկայի Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Բարգէն Արքեպս. Ապատեան, Ս. Աթոռի Դիւանապետ Հոգշ. Տ. Շահէ վրդ. Անէմեան, Հոգշ. Տ. Յակոբ վրդ. Վարդանեան, Աւագ-Թարգման Հոգշ. Տ. Գէորգ վրդ. Նազարեան, Ս. Թ. Վարժարանի Տեսուչ Հոգշ. Տ. Կիրեղ վրդ. Գաբրիէան, Հոգշ. Տ. Արշակ Արք. Խաչատրեան, Հոգշ. Տ. Վաչէ Արք. Իգնատոսեան, Հոգշ. Տ. Վահան Արք. Թօփայեան, Արժ. Տ. Կարապետ Քեհն. Անդրեանեան, ինչպէս նաեւ Սարկաւագներ եւ ժառանգաւոր տաներ:

Ն. Ամենապատուութիւնը եւ իր շքախումբը ընդունուեցան Ամանի Հոգեւոր Հովիւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Զգջմեանի, Ազգային Վարժարանի Տնօրէնութեան եւ ուսուցչական կազմին, աշակերտութեան եւ Ամանահայ ազգայիններու կողմէ, որոնք ծափաղայններով դիմաւորեցին պատկառելի հիւրերը:

Կարճ պահ մը հանգստանալէ ետք, Ն. Ամենապատուութիւնը եւ Միաբան Հայրեր Բարձրացան Ազգային Վարժարանի կից հողամասին վրայ առժամարար կառուցուած խորանը, ուր, հոծ բազմութեան մը մերկայութեամբ, կատարուեցաւ Ամանի Ս. Թադէոս եկեղեցիի հիմնարկէքը: Արարողութեան ընթացքին Պատրիարք Ս. Հայրը օրհնեց տասնվեց հիմնադրերը, որոնք պիտի գետնադրուին եկեղեցիի հիմքերուն մէջ: Հիմնարկէքի տալարիչ այս արարողութեան մերկայ եղան նաեւ Ամանի Յովնաց Գերշ. Եղիշեպետը եւ Ղպտոց Հոգեւոր Հովիւը:

Արարողութենէն ետք Ն. Ամենապատուութիւնը Մեծայարգ Բարերարին եւ իր ընկերակիցներուն հետ հանգստացաւ Վարժարանի հիւրատանին մէջ, ուր Ամանի հայ գաղութի մերկայացուցիչները եկան շնորհատրելով Պատրիարք Սրբազան Հայրն ու Բարերար Ազն. Տիար Յարութիւն Թադոսեանը:

Նայն միջոցին Ամանի հայ գաղութին կողմէ շնորհակալիքի արդէն դոյզն մշան՝ Պրմ. Թադոսեանի ընծայուեցաւ գեղեցիկ ծաղկեփունջ մը եւ մերկաներն ալ ծափաղայններով միացան յարգանքի ու երաստագիտութեան այս քերտ արտայայտութեան:

Նայն երեկոյ, Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազանը, ընկերակցութեամբ Մեծայարգ Տիար Թադոսեանի եւ շքախումբի անդամներուն, վերադարձաւ Նրուսազեմ:

Ն. Ամենապատոււթիւնը հիմնարկէ՛մ անիջապէս ետք,
Բարեբաբ Ազն. Տիար Յարութիւն Թարոսեանի հետ:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ Թարգմանութիւն՝ է յունարէն Apocalypse բառին, որ կը նշաւ նաեւ ծածկուած իրողութիւններուն ի հանդէս գալը, աստուածային ծածուկ բաներուն մարդոց յայտարարութիւնը Ասիակ տեսակ մը մարդարէութիւն է, բայց մարգարէութիւնն էլ մը տարբեր: Մարգարէութիւն եւ յայտնութիւն բառերուն միջեւ կայ զաղափարի նուրբ տարբերութիւն մը: Մարգարէութիւն ապագային պատահելիք դէպքերուն դուշակութիւնն է, իսկ յայտնութիւնը նոյն թմաստը ունենալով հանդերձ, կը պարունակէ նաեւ անցեալի մէջ պատահած դէպքերուն բացատրութիւնը: Այս իսկ պատճառով Յայտնութեան գիրքը պարզաբանող մեկնիչներէն ոմանք անցեալի մէջ պատահած դէպքերուն շոյտով կը նային այս գիրքին պարունակութեան: Իսկ Հեղինակին բառերով, գիրքին պարունակութիւնն է «Յիսուս Քրիստոսի յայտնութիւնը, զոր Աստուած անոր տուաւ իր ծառաներուն ցուցնելու, ինչ որ յառաջով պարտի ըլլալ, եւ իր Հրեշտակին ձեռքով զրկելով՝ իմացուց իր ծառային Յովհաննու, որ վկայեց Աստուծոյ խօսքին, եւ Յիսուս Քրիստոսի վկայութեանը, ինչ որ տեսաւ»:

Ասիակ Յայտնութիւն Յովհաննու կը կոչուի, ուրիշ Յայտնութիւններէն զայն դանազանելու համար: Դ. Դարէն ետք սակայն աստուածաբան բան ալ կցուեցաւ Հեղինակի անուն, եւ գիրքը սկսաւ կոչուիլ «Յայտնութիւն Յովհաննու Առաքելոյն եւ Աստուածաբան Աւետարանէին»: Քահի ի որ գրքին պարունակութիւնը կրօնական է ու աստուածային, Հետեւաբար աստուածաբանութիւն բառը իր սեղմ իմաստով կը նշանակէ Հոս Աստուծոյ մասին եղած գրութիւն, եւ կամ Աստուծոյ առնուած եւ մարդոց հաղորդուած ճշմարտութիւն: Հեղինակը աստուածաբան կը կոչուի նաեւ անոր համար, որ

իր գրչին ելած շորբորդ աւետարանը աստուածաբանական զաղափարներ պարունակող խորունկ ճշմարտութիւններ կը հաղորդէ, եւ ուստի կ'արգարացնէ իրաւմբ իրեն տրուած այդ տիտղոսը:

Յայտնութիւնը վախճանաբանական (Echatalogical) գիրք մըն է, որ նմանութիւններ ունի աեղ տեղ Եղեկիէլի եւ Դանիէլի(*) գրքերուն հետ: Այս տեսակ գիրքեր երեւաւ կու գային ընդհանրապէս ազգային ճշմարտաւային շրջաններուն, երբ ազգ. կը տառապէր օտար լուծի մը ներքեւ եւ պէտք ունէր արդարութեան յաղթանակին շուրջ պատգամ մը եւ քաջալերական խօսքերու: Այսպիսի գիրքեր սովորական գիրքերէն կը տարբերէին իրենց ոճով, պոստիկաւից ներկարգութիւններով, մարգարէական տեսիլներով, յաղորդութեան եւ յաղթանակի քաջալերական եւ յուսատու պատգամներով: Յովհաննէսի այս Յայտնութիւնը Հրեական ոճով, բայց քրիստոնէական տեսիլներով ի գիր առնուած վախճանաբանական գրութիւն մըն է, որ յի է խորհրդանշաններով:

Ինչո՞ւ Նոր Ուխտի մէջ չկան մէկէ մէկի յայտնութիւններ եւ կայ միայն այս Յայտնութիւնը: Ասոր պատճառն այն է որ Նոր Ուխտի մարդոց մտայնութիւնը շատ քաջալերող չէ եղած Հրէից լարեշուժով գրուած

(*) Դանիէլի գիրքը, Յայտնութեան գիրքին պէս իբրեւ վախճանաբանական գիրք, գրուած է Ամտիոնոս Եղիսիմէսի (175-164 Ն. Ք.) ասորիկ Խալաթանիմի անիքով միջաքաբելու եւ արգարութեան յաղթանակին յայտնութեան հրեայ ժողովուրդին: Ասիակ այն Ամտիոնոսն է, որ պղծեց Երեմիայի տաճարը եւ հոն ողբակեց Եղիսիմի վրայ Կաթմեի Զեւ (Արամազ) աստուծոյն պատկերը եւ հրամայեց Երեմիային որ գոյն հրէական ծէսներն ու արարդուութիւնները եւ պաշտօնը հեթանոսական կուռքերը:

վարձանաքանական գիրքերուն: Թշալտե գրուեցան մէկէ աւելի յայտնութիւններ, ինչպէս Պետրոսի Յայտնութիւնը, «Հերմէսի Հովիւ»-ը որ կը կոչուէր նաեւ «Հերմէսի Յայտնութիւնը», ըստ այս յայտնութիւններէն հազիւ թէ այս մէկը միայն ընդունուեցաւ, շատ դժուարութեամբ: Եթէ սոյն Յայտնութեան գիրքին հեղինակը ծանօթ ու սիրուած առաքեալ մը (Յովհաննէս) չըլլար, թերեւս այս ալ չէր ընդունուեր:

Այս գիրքը յայտնութիւն մըն է ուղղակի Աստուծոյ կողմէ Յովհաննէսին տրուած: Պօղոս առաքեալ եւս յայտնութիւններ ունեցած է Յովհաննէսի նման, եւ այս մասին կ'արտայայտուի Կորնթացիներու գրած իր Թուղթին մէջ (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 1):

Որք՝Ո՞ր ուղղուած է.— Յովհաննէս այս Յայտնութիւնը ուղղուած է Առաքիլի Դարու վերջին տարիներուն առաստիկ Հայածանքներու մէջէն, մահուան Հովիտէն անցնող Փոքր Ասիոյ քրիստոնեաներուն եւ մասնաւորաբար Ասիոյ եօթը եկեղեցիներուն, որոնք յիշուած են գիրքին մէջ յականէ անուանէ (Յայտ. Ա. 11): Այս ատենները Փոքր Ասիոյ քրիստոնեայ Հառաքելութիւնը յուսահատութեան մատնուելու վրայ էր: Ներքին Հայածանքներուն ընթացիկն Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալներ նահատակուած էին: Յիսուսի երկրորդ գալուստը ուշացած էր: Մէկ կողմէ եկեղեցիին մէջ Յուդայականութիւնը կամ Հրէութիւնը իր հետքերը կը պահէր տակաւին եւ ձեթանոսութենէ դարձի եկողները իրենց սպիկ վարք ու բարբերք եւ սովորութիւնները երեսուն կը բերէին մերթ ընդ մերթ, իսկ միւս կողմէ նորհուլիս աղանդաւորները իրենց մուրա վարդապետութիւնները կը տարածէին ասդին անդին:

Այսպիսի պայմաններու ներքեւ Հաւատացեալները պէտք ունէին գիրքի մը, որ նոր եւ ուղիղ ընթացք մը ցոյց տար կենսաբան, բարոյական երկրորդ գալուստը ցայտուն կ'արձնէր, աստատանային իշխանութեան պարտութիւնը դուշակէր, արդարութեան վերջին յաղթանակին բարի լուրը աւետէր, փոխան Նրուսաղէմի՝ որ կ'ործանած էր, վերին եւ մնայուն Նրուսաղէմի մը փառքին արժանանալու յոյսը ներշնչէր: Մէկ խօսքով խրախուսէր գիրքին հաստատուն մնալու իրենց Հաւատքին մէջ: Ահաւասիկ այս կա-

րէքն էր որ դոյութեան բերաւ Յայտնութեան գիրքը:

Հեղինակը.— Այս գիրքը թէեւ Յովհաննէս Մարկոսի, Երէց Կոյուած (Presbyter) Յովհաննէսի վերագրողները գտնուած են, սակայն ընդհանրապէս ընդունուած է թէ անոր հեղինակը աւետարանագիր Յովհաննէսն է:

Արտաքին ապացոյց.— Իգնատիոս, Տերապոլիտանոս, Որոգինէս, Երանոս, Կղեմէս Աղեքսանդրացի եւ ուրիշ Հայրապետները կոչումներ ունին այս գիրքին իրենց գրութիւններուն մէջ: Որոգինէս կը յայտարարէ թէ Յիսուսի արտակից աշակերտներէն Յովհաննէս ինչպէս որ Աւետարան մը տուած է, նոյնպէս տուաւ մեզի Յայտնութիւն մը, իսկ Տերապոնոս վկայ՝ կը վկայէ թէ Յիսուսի առաքեալներէն Յովհաննէս մարգարէացաւ, եւ ըստ իր ըրած մարգարէութեան՝ Քրիստոսի հետեւողները իրեն հետ միասին հազար տարի պիտի բնակին Նրուսաղէմի մէջ (Յայտ. Ի. 4-5):

Ասիկա Հազարամեայի վարդապետութիւնն է, որ գուշակուած է Յայտնութեան գրքին մէջ, Յովհաննէս առաքեալի միջոցաւ: 2. Դարուն սկիզբները ապրող Անդրէաս, Կենտարք Քաղաքի (Կապադովկիա) եպիսկոպոսը, այս գիրքին վրայ իր գրած մեկնութեան մէջ կը յիշէ թէ Պապոս Հայրապետ (Յ. Բ. 80-155), իր օրովներէն իշխած գիրքերէն մին կը համարէր Յովհաննէս Յայտնութիւնը, իսկ Մուրադորիի կամանը(**) կ'ըսէ թէ Յայտնութիւններէն միայն

(**) Մուրադորիի կաման ըսուածը Նոր Կտակարանի գիրքերում ցանկը պարունակող, Յ. Բ. 170-իմ մագաղաթի վրայ գրուած մեծագիր արձանագրութիւն մըն էր, զոր Մուրադորի ամում իտալացի մը (1672-1750) գտաւ Միլանի Ամբրոսիոս գրադարանի մէջ: Այս կամանը կը պարունակէ այժմ մեր ունեցած Նոր Ուխտի 27 գիրքերում 22 հատը միայն: Կը պակսին իրմէ հետեւեալ հինգ գիրքերը.— Երթաքը, Պետրոսի Ա. եւ Յովնանու Ա. եւ Բ. Թուգթերը: Իսկ պարակամն գիրքերէն ունի իր մէջ Իմաստութիւն Սոգոմանի, Յայտնութիւն Պետրոսի եւ Յայտնութիւն Հերմէսի գիրքերը: Վերջինը կրնար առանձնապէս կարգացուիլ, ըստ «չ եկեղեցւոյ մէջ, կրօնագրական»: Կը կարծուի թէ Մուրադորիի կամանին հեղինակը Հռովմէացի Քրիստոնեայ մըն է:

երկուքը ընդունուեցան—Յայտնութիւն Յովհաննու եւ Յայտնութիւն Պետրոսի: Սուկայ՝ Վերլինին ընկերացումն եկեղեցիներու մէջ մերժուեցաւ:

Զորորդ Դարու առաջին քառորդին (Յ. Բ. 325), եկեղեցական պատմիչ Եւսեբիոս Կեսարացի Նոր Ուխտի գիրքերուն մէկ ցանկը պատրաստած էր. այդ ցանկին մէջ որոշապէս Յայտնութեան գիրքին հեղինակութիւնը կը վերագրէ Յովհաննէս առաքելին:

Ներքին ապացոյց.— Հեղինակը գրբքին մէջ իր առումը Յովհաննէս կը կոչէ չորս անգամ (Յայտ. Ա. 1, 4, 9, ԻԲ. 8), եւ միաժամանակ ինքզինք կ'անուանէ Գրիստոսի ծառայ (Յայտ. Ա. 1): Այս գրբքը գրուեցաւ Պատմոս կղզիին մէջ, ուր քաղաքում էր Յովհաննէս առաքեալ Առաջին Դարու վերջին մասին մէջ:

Ըստ եկեղեցական պատմիչ Եւսեբիոսի, Դոմեաթիանոս կայսեր իշխանութեան օրով Յովհաննէս աւետարանիչ աքորուած է եւ աղատ արձակուելէ վերջ կրօնի եկած Եփեսոս, Յ. Բ. 90-ին: Եկեղեցական հայրերէն Կղեմէս Աղեքսանդրացին եւ Երանոս եւս կը յիշեն Յովհաննէսին Պատմոս կղզին աքորուած եւ ապա Եփեսոս վերադարձած ըլլալը:

Այսուհանդերձ Յայտնութեան գրբքի հեղինակին մասին երաժ ինքնապաշտօնակութիւններ, մասնաւորաբար լեզուի, ոճի, բարականութեան եւ արտայայտութեան եղանակի նկատմամբ: Պէտք է սակայն նկատի առնել որ առոր նիւթը Աւետարանի նիւթէն էլ անոյն տարբեր է: Երկուքին բառերը, ոճը եւ լեզուն նոյնն չեն կրնար ըլլալ, թէեւ կան բառեր որոնք նոյնն են, ինչպէս «Կենաց Ընթ», «Պառնուկ», «Բան», «Այն որ յաղթող է», եւն.: Յայտնութեան գրբքին լեզուն եւ արտայայտութեան եղանակը հրէից միախառնարանական գրբքերու լեզուն եւ արտայայտութեան եղանակն է, ուստի իր գրած Աւետարանին հետ պէտք չէ ըստպատեւ զայն:

Նոյնը կրնայ ըստիւ Նարեկացիի՝ «Երգ երգոց» գրբքին վրայ գրած մեկնութեան եւ գրի առած Նարեկ Աղօթածառանին նկատմամբ: Ասոնք իրարմէ տարբեր լեզու եւ ոճեր ունին, որովհետեւ Նախ որ իրարմէ տարբեր ժամանակաշրջաններու մէջ գրբ-

ւած են, եւ երկրորդ՝ ասոնց նիւթերը իրարմէ տարբեր են, ուստի ընտան է որ ուսուցիչ, լեզուն եւ ոճը տարբեր ըլլան:

Ըստ Ուլաթթոթի, Յովհաննէսի էական մարդապետութիւնները Աւետարանի եւ Յայտնութեան գրբքին մէջ չունեն, իսկ բառերու տարբերութիւնը արդիւնքն է «նոնց» տարբեր պարագաներու ներքեւ գրուած ըլլալուն: Երկու գրբքերուն մէջ ալ կայ բարբիւն եւ չարին պայթար, եւ վերջական յաղթանակը կը հակի բարբիւն կողմը:

Հեղինակին կենսագրականը.— Հեղինակը, Յովհաննէս, Յիսուսի առաներկու առաքեալներէն մին էր, Պալլիոյ Բեթսաիտա քաղաքէն: Հայրը Զեբեդիոս, իսկ մայրը՝ Սողոմէ կը կոչուէին: Զեբեդիոս եւ իր զաւակները ձկնորսութեամբ կը զբաղէին եւ մարձեայնէր ունէին իրենց հետ միասին աշխատող (Մարկ. Ա. 20): Ասիկա ցոյց կու տայ թէ Յովհաննէս բարեկեցիկ ընտանիքի մը զաւակն էր: Պետրոս առաքեալներուն մէջ մաննէն տարեգն էր, իսկ Յովհաննէս՝ տաքիքով կրտսերը: Նախ Յովհաննէս Մկրտիչի աշակերտն էր, իսկ յետոյ Յիսուսի յարեցաւ: Բնաւորութեամբ ազնիւ էր, հեղ եւ հուսաւարիմ: Այդ իսկ պատճառով Յիսուս իր երեք մտերիմ աշակերտներէն մին համարած էր զինք եւ այդ երեքին մէջ ա՛ն մասնաւորաբար Յիսուսին աւելի մեծ համակրանք կը մայնէր: Յիսուս երբ խաչին վրայ իր հոգին կ'աւանդէր, իր մօրը խրնամք այդ սիրելի աշակերտին յանձնեց:

Յիսուսի մահէն վերջ, Յովհաննէս մնաց Երուսաղէմ քաղաքին մէջ եւ զբաղեցաւ Աւետարանի քարոզութեամբ, ու կը համարէր եկեղեցիի երեք սրճերէն մին (Պաղտ. Բ. 9): Երուսաղէմի կործանումէն ետք Եփեսոս զաղթեց եւ հոն անցուց իր կեանքին մնացած մասը, եւ ահա այդ միջոցին գրեց իր Աւետարանը եւ երեք Թուղթերը: Ապա աքորուեցաւ Դոմեաթիանոս կայսեր օրով, Յ. Բ. 95-ին, Պատմոս կղզին, ուր ի գիր առաւ իր Յայտնութեան գրբքը:

Եկեղեցւոյ հայրերէն Հերոնիմոս կը գրէ որ Յովհաննէս իր խոր ծերութեան մէջ երբ ի վիճակի չէր քարոզելու, զինք եկեղեցի կը տանէին եւ հոն աթոռի մը վրայ նստելով կը խօսէր ժողովուրդին այսպէս. «Որդեակք իմ, սիրեցէ՛ք զմիմեանս: Երբ հարցուցին

իրեն թէ ինչո՞ւ միայն այս խօսքերը կը կրկնէ միշտ, կը պատասխանէ. «Մէքն է Յիսուսի մեծագոյն պատուէրը: Վասնզի եթէ մարդիկ սորվին զիրար անկեղծօրէն սիրել, այլեւս պէտք չեն ունենար ուրիշ խրատի, զիրար սիրելով ամէն պատուէրէն արդէն կատարած կ'ըլլան: Ըստ Աւանդութեան, զինք մեղցնելու նպատակով եռացած ջուրով լեցուն մեծ կաթսայի մը մէջ նետեցին, բայց անմիտս դուրս ելաւ:

Յետոյ, Յ. Ք. մօտ 100 թուականին, դռակցեց թէ այլեւս իր կեանքին վախճանը Հասած է, պատուիրեց իր աշակերտներուն որ պատրաստեն իր գերեզմանը, եւ երբ պատրաստեցին՝ յօժարակամ իջաւ գերեզման եւ աւանդեց Հոպին:

Գիրքին ի գիր աւանդելու արժէք տալով պարագան.— Երեսօտղէմի կործանման առեւ, Յ. Ք. 69-70-ին, Յովհաննէս առաքեալ Երեսօտղէմէն փախած՝ Փոքր Ասիա եկած էր, եւ Եփեսոս քաղաքը իրեն կեդրոն ընելով սկսած էր Հոմուլի Պօղոս առաքելի ձեռամբ Հիմնուած Փոքր Ասիոյ եօթը եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ չըվական վայրերուն Հաւատացեալները: Յետոյ Դոմեափոսնոս կայսր օրով տեղի ունեցած մահալուծի Հայածանքներուն առթիւ երբ Պատմոս կրդգին աքորուեցաւ, Հոն տեսիլք մը ունեցաւ եւ տեսիլքին մէջ իր աչքին առջեւ քաջուեցան Փոքր Ասիոյ եկեղեցիներուն անմիջական պէտրերը, անոնց կրած Հայածանքը, Բրիտանոսի երկրորդ դարուտի մասին ունեցած տարակուսանքը, զրիտաննէական Հաւատքի մէջ երեւան եկած յուսալքումը, մօլար ուսուցիչներու բուռն նեղութիւնները: Եւ ի գիր առաւ իր Յայտնութիւնը սոյն յուզումնային չըվանի Հոգեբանական արտակարգ պայմաններուն ներքեւ, որպէսզի մը խիթարէ Հաւատացեալները եւ քաջալիրէ անոնց ուղղափառ Հաւատքը:

Բրիտանոսները կը Հայածուէին թէ՛ Հրեաներէն եւ թէ՛ Հռոմի կառավարութեան կողմէ: Հռոմի կայսրերէն ո՞մանք իրենց զիրենց իբր աստուած պաշտել կու տային. զրիտանոսները չէին կրնար Հանգուրժել Հեթանոսական այս ազդորութեան, ուստի կը Հայածուէին եւ կը պատիստէին անխնայ: Ինչպէս Ներոնի, Նոյնպէս Դոմեափոսնոսի Ժամանակ, Հաւատացեալները կը ջարդուէին

անպօրէն: Ասոր կ'ակնարկէ Յայտնութեան գիրքին Հեղինակը (Յայտ. Ժէ. 11), բայց պարծեալ չէին պաշտել կայսրը իր աստուած: Տերտուղիանոս Հայրապետ Դոմեափոսնոս կայսրը Ներոնի մէկ մասը (Portion of Nero) կը Համարէր, զրիտանոսներուն Հանդէպ իր վայրագութիւնները նկատի առնելով:

Թուականը.— Յովհաննէս Պատմոս կրդգիէն Եփեսոս վերադարձած է Յ. Ք. 96-ին, ուստի Յայտնութեան գիրքը գրուած պէտք է ըլլայ եթէ ոչ 95-ին, գէթ 96-ին, Պատմոս կղզիին մէջ: Աւանդութիւնը կը պաշտպանէ այս տեսակէտը, թէեւ ո՞մանք աւելի կու նուրս գրուած ըլլայր պնդած են: Լայթֆուլ կը կարծէ թէ այս գիրքը Յ. Ք. 68-ին եւ կամ 69-ին գրուած է, Ներոն կայսրը Հայածանքներուն առթիւ: Այդ ատեն Յովհաննէս յաւ յուսարէն չէր գիտեր, իսկ Փոքր Ասիա պաղթեղէն ետք յուսարէնը տեղի գաղաքացիներով զրած է իր Աւետարանն ու Թուղթերը աւելի գեղեցիկ լեզուով մը: Իր տեսակէտով այս է պատճառը, որ Յայտնութեան գիրքին լեզուն ու բառերը կը տարբերին Աւետարանի, Թուղթերու լեզուէն ու բառերէն: Բայց միւս կողմէ, ուրիշ մեծ Հեղինակ մը, Մօթաֆ, կը պնդէ թէ Յայտնութիւնը գրուած է Յ. Ք. 95-ին եւ կամ 96-ին, նկատի առնելով գիրքին գրուելուն առթիւ ստեղծող պայմաններն ու պարագաները:

Արդի Հեղինակներէն անոնք ար կը խորհին թէ Յայտնութիւնը գրուած է Երուսաղէմի ու Տաճարի կործանումէն առաջ, աքսիւնը 68 եւ կամ 69 թուականին, ընդհանրապէս կը կրթին գիրքին մէջ յիշուած կարգ մը ակնարկութիւններուն, որոնցմէ մին է ԺԱ. գլխուն 19-րդ Համարը: Բայց ասիկա այնքան մեծ փառք մը չէ, որքան ուղիղ գրուելուն Ժառնի ցոյց տրուած արտաքին ու գորտուր փաստերը:

Ըստ Յիսուսի Հայրապետի (Յ. Ք. 140-203), Յայտնութիւնը գրուած է ո'չ թէ Ներոնի Հայածանքներուն առթիւ, 68-69-ին, այլ Դոմեափոսնոս կայսրի օրով, Յ. Ք. 81-96 թուականներուն: Բնագիր, որ մեծ Հեղինակ մօն է, միեւնոյն տեսակէտով կը պաշտպանէ: Եկեղեցւոյ Հայրերէն ո՞մանք իրենց գրութեանց մէջ կը յիշեն Յովհաննէս առաքելային Պատմոս կղզի աքորուելը, եւ քանի

որ գերբեր հոն գրուած է, ուստի չէր կրնար աւելի կանոնաւ երկնուած ըլլալ: Յայտնութեան գիրքին մէջ Կիրակի բառին դործածութիւնը (Յայտ. Ա. 10) իբր Տէրունական օ, նոյնպէս կու գայ հաստատելու՝ թէ ուշ ատեն գրուած ըլլալու է այն, վասնզի Կիրակի բառը Նոր Ուխտի կանոնաւ գրուած գիրքերուն մէջ չի յիշուիր բնաւ: Այդ բառը դործածութեան դրուած է ուշ ատեն:

Պարունակութիւնը. — Յայտնութեան գիրքը կը բաղկանայ 22 դուռներէ եւ կը բաժնուի 3 զլխաւոր մասերու:

Հեղինակը գիրքին առաջին մասին մէջ (Ա. 1-20), նախաբանէն անմիջապէս յետոյ, ցոյց կու տայ Յիսուսի հոգեւոր գերբեր, յատկանիշներն ու պատգամը: Երկրորդին մէջ (Բ. 1-Գ. 22) կը բացատրէ Քրիստոսի Փոքր Ասիոյ եօթը եկեղեցիներուն ուղղուած պատգամները: Երրորդին մէջ (Դ. 1-ԺԺ. 21) կը նկարագրէ մեծ հալածանքը: Զորարդին մէջ (Ի. 1-15) կը ներկայացնէ հաղարամեայի վարդապետութիւնը: Իսկ Հիմնգերարդին մէջ (ԻԱ. 1.-ԻԲ. 21) կը շեշտէ յաւիտենական կեանքը:

Այլաբանական ու փոխաբերական ձեւեր շատ գործածուած են այս գիրքին մէջ: Քրիստոնեաներուն համար մասնաւոր խոստումներ կան հոն եւ արգարութեան վերջին յաղթանակին մասին յոյս կը ներշնչուի հաւատացեալներուն: Նամանաւոր Փոքր Ասիոյ եօթը եկեղեցիներուն ուղղուած նամակները լի են հոգեւոր ներշնչութեամբով եւ պատգամներով:

Եօթը թիւը շատ կրկնուած է Յայտնութեան մէջ: Հրէից համար նուիրական կը համարուէին 4, 7, 12, 24, 40 եւ 72 թիւերը: Այս գիրքը կարգապէս 7 թիւին հոն յաճախակի կը հանդիպի: Զոր օրինակ, եօթը եկեղեցի, եօթը աշտանակ, եօթը աստղ, եօթը հոգի, եօթը կնիք, եօթը եզ-

ջիւր, եօթը հրեշտակ, եօթը փող, եօթը որոտում, եօթը գլուխ, եօթը թագ, եօթը հարուած, եօթը սկաւառակ եւայլն (Յայտ. Ա. 4, 13, 16: Գ. 1: Ե. 1, 6: Ը. 2, 3: ԺԲ. 3: ԺԵ. 1, 7):

Հաղարամեայի վարդապետութիւնը ի մասնաւորի շեշտուած է այս գիրքին մէջ: Այս ատենէն է որ Սատանան պիտի կապուի 1000 տարի, եւ Յիսուս աշխարհ գալով պիտի թագաւորէ այս շրջանին երկրի վրայ իրեններուն հետ (Յայտ. Ի. 6-7): Ոմանք այս Հաղարամեայի շրջանը տառապէս կ'ընդունին, իսկ ուրիշներ հոգեւոր իմաստով կը բացատրեն զայն:

Նոյնպէս շեշտուած է Յայտնութեան գիրքին մէջ Յիսուսի երկրորդ գալուստը, եւ անոր մօտալուտ ըլլալը (Յայտ. Ա. 7, 8: Բ. 16, 25: Գ. 3, 11: ԻԲ. 12, 20):

Ինչպէս Յիսուս ալ արդէն իր ասագեալներուն բաժնէն էր իր մահէն առաջ, թէ՛ «Ձեզ որք չեմ թողուր, կ'երթամ ու նորէն կու գամ ձեզի» (Յովհ. ԺԴ. 8, 18), Ս. Գրոց մեկնիչներէն ոմանք Յիսուսի այս նորէն գալու գաղափարը կատարուած իրողութիւն կը նկատեն Պենտեկոստէի օրը Ս. Հոգիին աշխարհ գալովը: Ասոնք կը պնդեն թէ Քրիստոսի տեսանելի կերպով նորէն աշխարհ գալուն ինչ պէտք կայ, քանի որ հոգեւոր իմաստով արդէն եկած է եւ մեր մէջն է: Իսկ ուրիշներ տառապանք իմաստով, միեւնոյն մարմնով, եւ տեսանելի ձեւով Յիսուս Քրիստոսին նորէն աշխարհ գալուն ջերմ հաւատացողներ են, ինչ որ աւետարանական վարդապետութիւն մըն է (Գործք. Ա. 11), զոր որդեգրած են ուղղափառ եկեղեցիներ եւ կը յայտարարեն զայն իրենց հաւատամքին մէջ, բնելով. «Գալոց է նովին մարմնովն եւ փառօք Հօր, ի դատել զինչ գանիս եւ զմեռեալսն»:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

(Շարունակելի)

Ծրէգնօ, Գալիփ.

ՆԱԽԱՏՈՆԱԿ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ

ՏՈ՛ՒՐ ՄԵՋ, ՏԵ՛Ր...

ԱՄԵՆ. ԵՂԵՇ ԳԱՏՐԻԱՐԳԻՆ

Իրկնադէմի պահն է անդո՛րը, խաղաղակա՛ն,
Կը բեկբեկին շողերն արփւոյն լեռանց վըրայ:
ՎանՖի բակին, գոյգ մը ծառեր, մո՛ր վանական,
Դէմ կը բռնեն ժամերգութեան, իբր արեղայ:

Աստուածակերտ «Եկեղեցին Հայկական» հոն,
Աղօթալոյս կերտններով ջահաւորեալ՝
Կը տաղերգէ ի քաղցրը յուշ վեհակրօն
Վարդապետաց, որ մեզ բերին Արեւազայ:

Տո՛ւր մեզի, Տէ՛ր, մախատօնի այս իրիկուն,
Հոգին անոնց, որ շնորհօք մեզ զարդարեցին:
Յիշատակին անոնց կապուած եւ մշտաբոն
Պահէ ըզմեզ յարգանդ մաքուր Սուրբ Մաշթօցին:

Տո՛ւր մեզի, Տէ՛ր, Արարատեան պայծառ, վընիտ
Երկնքին տակ, ուր օր մ'իջար Բանդ անմարմին,
Ի մի հարուած սքանչելագործ ոսկի մուրմիդ,
Այս տաճարին երկնատեսիլ տուիր մարմին,

Տեսնել փառացդ անշէջ լոյսը այս իրիկուն,
Յիշատակաւ եւ աղօթիւք լուսանուէր
Հոգիներուն, որ լոյս բերին մեր մտքերուն,
Անմահութեան անոնց տալով թռիչք ու թևեր:

Տո՛ւր մեզի, Տէ՛ր, սիրտը անոնց, որ սրբաբառ
 Թարգմանութեամբ նշանագրաց հաստատեցին
 Ի Հայրենիս, իբրեւ Քեզ տուն եւ սուրբ տաճար,
 Աթոռը մեր Լուսաւորչին Պարթեւածին:

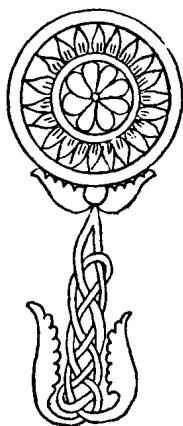
Տո՛ւր մեզի, Տէ՛ր, վաւրն անմահ յիշատակի
 Եւ ի հանգիստ հոգիներու բարի, արդար,
 Որ անեղիդ իմաստը ի գիր կենդանի
 Հայ աշխարհին քաղցեցին տնօրինաբար:

Տո՛ւր մեզի, Տէ՛ր, նախատօնի այս իրիկումն,
 Ի սեղանէ տաճարներուդ սրբագործութեամբ,
 Անձրեւածին որպէս բաժակ հրաշքաւան
 Առատանա՛լ, բաշխուիլ իբրեւ գինի ու հաց,

Հին Վերնատան նոր Սեղանիդ բազմակամաց:

Պէյրուք

ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

ԲԱՐԵՑՈՒՍՈՅ ՀՐՈՒԱՆԴԱՆ

Առաքելոց, Գլաճորայ, Թարգմանչա՛ց վանք,
 Ես չգիտեմ, քանի՞ հայ ոտք մնաց
 Ու մազադաթ շրթունքների քանի՞ փշրանք,
 Որ հոյակերպ քո դռնից ներս մտան կամաց,
 Համբուրեցին վեմերը քո, դասն ու գալիք:
 Ես չգիտեմ, կը հասնի՞ գէթ մի հայորդի
 Փլուզումից առաջ թէկուզ վերջին կալիդ՝
 Խառնուելու քո անիւնին, քո հաղորդին:
 Ես չգիտեմ, քանզի քո մէջ, այնտեղ, այնտե՛ղ,
 Ուր հայ մամիկն էր դար առ դար մէջքը կորել
 Ու ծնկներով սալաքարին փռել սանդեր՝
 Այնտեղ հիմա անյուսօրէն, անմա՛րդկօրէն
 Նախամարդն է դեռ մակազում, մարակում յար,
 Որի աչիքն քան ի՛նչ է որ — ասպար ու գէն՝
 Ջարդոտելու համար կառափ ու ողնայար...

Ես չգիտեմ... Սակայն ահա իմ շրթունքին
 Տաք համբուրներ են պղպջում, եռում անյագ,
 Ջերմուկների՝ պէս վարշակի, որոնց շոգին
 Սառչում էր եւ քո՛ գմբէթին մի ժամանակ:

.

Եւ տակաւին ես՝ ծնրադիր ու ծնրաքայլ,
 Ստուերների առջեւ, խուցերդ շառայող,
 Որ վեշտասան դարեր — մատնան ու գրակալ —
 Ձեռներն իրենց՝ եղբայրների համար գալոց
 Բազմաստեղնեան ճրագների պէս վառեցին,
 Ու եղէգնեայ գրչի ծայրին լոկ լոյս տալով,
 Երեքացին, ինչպէս տառերն այգաբացին...

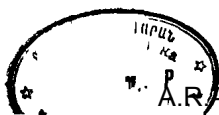
Այսօր հմայք քի՞չ էր միթէ, Թարգմանչա՛ց վանք,
 Քո սրբութեամբ ինձ տոչորոզ փառփիղ համար,
 Որ ուզեցիր դառնալ նաեւ քաջա՛ց աւան,
 Դիւցազնաբերդ, հերոսութեան սիւն ու կամար:

Քի՞չ էր միթե հորենացին, որ դու, դեռ դու
 Բացիր նրա խաչաքռոն՝ ազնուազարմ
 Անդրանիկի նայուածքն, իբրեւ ուխտ ու երդում,
 Թէ խայտակն ոգին հայկեան չի՛ նուագած.
 Քի՞չ էին ինձ Դաւիթ Անյաղթն ու Փարպեցին,
 Որ դու նրանց՝ Սասնոյ ձնան ջրի պէս ջինջ
 Գէորգ Չաւուշ անյաղթի շուքն էլ կապեցիր.
 Եւ տակաւին կտրինների՝ կռնիկ ու ջիդ.
 Որոնք քանի, քանի՛ անգամ քեզ, քե՛զ արած
 Գահադորդ ըմբոստութեան կայք ու ամրոց՝
 Իջան քն ձորն ուռնազարդ, իբրեւ քարայծ
 Մագլցեցին Ծիրնկատար՝ լեռդ մամռոտ,
 Ու քո զանգից աղօթքների ժանգը քերած,
 Հնչեցրին այն արուրային բուն զանգիւնով...

Քաջա՛ց աւան, վանք մեքոպեա՛ն առաքելոց
 Լու խաչքարեր. խաչաքռոնն՝ քանիւնածածկ,
 Որ ձեզ պագնող համբոյրների համար գելոց
 Ու դեռ. բռնի. պարսատիկի խիներ դարձաք.
 Ի՛նչ, մեր իշխանք, քաղուհիներն իրարու հետ
 Կերտելու մէջ մրցակցեցին նրա՞ համար
 Որ շաղախը շարաւ կարծող հոներ ու հէն
 Կործանելու՛ մէջ ճգնէին գլել իրար.
 Այդ ի՛նչ, մենք շատ կատուցեցինք որ շա՛տ ցաւեմք,
 Որքանալով մէ՛ն մի քարի ու փոշու հետ.
 Քանդակեցինք որ նայուածքներ կուն ու կաւէ
 Եօթը վիրաց պատկե՞ր անեն մեր սիրտն յաւէտ.
 Մենք որ հազի՛ւ աստղերին ու լիալուսնին
 Ձեզ վստահում էինք առանց վառ կանթեղի,
 Էհ ի՛նչ, թողել ենք ակամայ, որ բորենին
 Ձեր մէջ շաղիզն իր ցերեկո՛վ լափէ, քաղի...

ԱՌՐԱՀԱՄ ԱԼԻՔԵԱՆ

Հատուած «Քաբոյուսոյ Հրուանգան» հատորէն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԵՐԷՑ ՍՍԵՅԻ ՏԱՂԱՍԱՑ

Տաղանդաւոր բանաստեղծի մը հետ չէ որ դործ ունինք, այլ աւելի ճիշդ հանգագրի մը հետ, որմէ հասած ոտանաւորներէն դոնէ մէկը մատենագրական կամ բանասիրական՝ արժէք մը կը ներկայացնէ եւ հարկ է որ հրատարակուի:

Անձնական ձեռագրական հաւաքածոյիս թիւ 43 շահեկան ժողովածոյին մէջ, որ Ժ. Դարեան հաւաքածոյ մըն է, կան նաեւ երկու ոտանաւորներ որոնց տնկապետը եւ յիշատակութիւնները ցոյց կու տան իբր հեղինակ Յակոբ Երէց Սսեցի:

Բազմալսաստակ Աճառեանի Անձնանուններու Բառարանին մէջ կը ներկայացուի իբր թիւ 264 Յակոբ, «Յակոբ Երէց Սսեցի,՝ տաղասաց, յիշուած է 1585 թ(ուին)». իր տաղերից տես Կոստանեանց, Նոր. Ժող. Դ. էջ 9-11. տես նաեւ թիւ 266» (այսինքն բառարանին թիւ 266 Յակոբը: Թ. Գ.):

Աճառեան թիւ 266 Յակոբին մասին անդ կը գրէ. «Յակոբ վարդապետ. տաղասաց. ունի Տաղ Երուսաղէմի՝ գրուած 1635 թ(ուին). տես Կոստանեանց, Նոր. Ժող. Բ. 20: Տաշեան, Յուլ(ակ) 1122ա տալիս է նրան նաեւ ուրիշ տաղեր եւ միացնում է նախորդի հետ: Դժուարութիւն է յարուցանում թրականը»:

Հոս նախ ներկայացնենք թիւ 264 Յակոբ Սսեցիի տաղը առնելով Կոստանեանցի Նոր ժողովածուի թիւ Դ. պրակէն (Վաղարշապատ, 1903) ինչպէս որ հրատարակուած է էջ 9-11: Տաղը անխորաչիւր է.—

Այ անգին գահար
Դու դրծար գտաւար,
Պէհրիեամ մարգարիտ լալ քար
Պսակ գէգ հիւսէ,
Աստուած գէգը պահէ:
Կիպար անուշաքտ
Քո գլխոյդ մինչ յոտ,

Կանամչ քաժկուն ամուր չես,
Հոտ դու միշտ կանամչ ես.
Աստուած գէգը պահէ:

Ոսկի սփերայ

Լալ շարապաղայ
Անկէց առ քեզ ոսկի կուգայ,
Մատանի շինէ,
Աստուած գէգը պահէ:

Բազմաստեղծ նման

Դու լուսին աշնամ
Լուս արեգակ արեւ ցարեամ
Զքեզ լուսաւորէ.
Աստուած գէգը պահէ:

Եղէզ կիմամն

Յիշէ Սողոմոն
Հիրիկ գմառ Դաւիթ մեռոն
Արքայ գէգը օժէ.
Աստուած գէգը պահէ:

Իարունիք կարդամ,

Խումկ ստաշի քաղամ
Եղումք կնդուկ հոռւ քայկամ
Յառաքել ծխէ.
Աստուած գէգը պահէ:

Է՛, լալ քաղութ ակ

Սուտակ գահեմակ
Շիմիւր, գիւմրիւք, կարկեմամ քաղ
Գլխոյդ վայել է.
Աստուած գէգը պահէ:

Ռանկիտ քաղաքստամ,

Հոտ միշկ ամպերիսամ,
Նարդոս քրքում քաղ պալատամ
Երեսդ սրբէ՛,
Աստուած գէգը պահէ:

Առիւծի ուժով

Վաշախի մորթով
Կամար ունէր տաւրի մաղով,
Զիւրք դումաշ կարէ՛
Աստուած գէգը պահէ:

Սիւնայիկ մամուշակ

Դու գումեշ հայտի,
Տեսց այժմեմն աուր լուս խայտակ՝
Առ իս դու մայէ՛.
Աստուած գեեզ պահէ:
Աստղ ատաւօտեմն,
Դարպաս փղօսկեմն,
Քո ուխտաւորքն եմ քեզ զուրպեմ
Ձեռօճդ մորքէ՛.
Աստուած գեեզ պահէ:
Յաւեր է Սրսցիմ
Ձեռ շիմէ քուքն
Դու աշակերտ էփաթօնիմ,
Դու գնա քօշիլէ՛.
Աստուած գեեզ պահէ:

Գոստանեանց տաղս արտագրած է 1695 թուականով գրչագիր տաղարանէ մը: Ինքն այ նկատած է որ տաղին ճառեակներուն բուկրդեմատներն (տեղագիրը) կը հիւսեն ՅԱ՛-կՈՒՔ ԵՒՐԷՑ ԱՍՍԱՑ: 1695 թուականով գրչագիրին տաղիս օրինակը կրնայ աղաւաղուած ըլլալ կամ սղումները լաւ պարզուած չըլլան: Առ այժմ ասիկա չէ կարեւորը, այլ՝ տաղին յօրինման տարին է 1585 թուականը, կ'ըսէ Գոստանեանց և կ'աւելցնէ. «որ է 80+5+1000+500—Ձեռքինէ թուին» (անդ էջ 65—66): Արդարեւ տաղին վերջին տունին երկրորդ տաղին մէջ Յակոբ երէց Սսեցի կը նշանակէ թուականը «Ձեռ շինէ թուին», որ եւ կը նախընտրեմ կարգաւ «Ձեռ շինէ թուին», որ կը հաշուուի 80+5+1000, այսինքն Հայոց 1085 թուականը կամ Քրիստոսի 1636 եւ ոչ թէ Հայկական տաղի մը մէջ ոչ-Հայկական եւ անսովոր 1585 թուականը, ինչպէս որ Գոստանեանց հաշուած է եւ Ա՛-ճառեան առանց քննելու ընդունած: Թուականին մեր արդարացի սրբագրութեամբ ուրեմն կը չքանայ Աճառեանի «Դժուարութիւն է յարուցանուած թուականը» եզրակացութիւնը եւ իր բառարանին 264 թիւ Յակոբը կը նշոյնանայ անդ թիւ 266 Յակոբին հետ: Սակայն աճապարեմ թելու որ այս նշոյնացումը Աճառեան կ'ընէ Հ. Տաշեանի հետեւելով: Գիտի տեսնենք իր կարգին թէ որքա՞ն ճիշդ է այս նշոյնացումը:

Հ. Տաշեան իր կոթողային Յուցակին մէջ անուանացանկին Յակոբներուն շարքին նշանակած է «Յակոբ Սսեցի Վարդ(այսեւ) Տաղասաց (էջ 1122ա): Կր նշանակէ իբր ա-

նոր Հեղինակութիւն հետեւեալ տաղերը:—

Աւաղին— «Ձականջը բաց դրանս լսէ, ի միտ առ եւ ի թուիթ դիւ, կուսարտի Ձամէն ասիք զքեզ յէր թողիր, զայլք ի բաց թող եւ քեզ փակիր»: Բայց տաղին խորագիրը միտաբն «Յակոբ վարդապետէ ասացեալն ունի եւ կ'երեւայ թէ տաղին մէջ ոչ մէկ տեղ Յակոբ վարդապետին Սսեցի ըլլալուն մասին վկայութիւն կայ:

Երկրորդ.— «ՅԱստուծոյ շինեալ թաղաք պատուական» ծածօթ եւ յաճախ օրինակուած տաղն է, որուն խորագիրը «Ճաղ Յակոբայ ասացեալ վասն սուրբ յերուսաղէմ» է եւ չունի «Սսեցի» մակդիրը: Տաղը կ'աւարտուի «Ղեկեալ տոմարիս մերս թուական»-ի. եւ 27~ (1635) թիւ իլան, Յակոբս այս քեզ երգ ընծաւիցան»:

Երրորդ.— Ունի խորագիրս «Գոստանեան Մոյսէսի կաթողիկոսի եւ Գրիգորի մեծ վարդապետի»: Յիշուած Մոյսէսը անտարակոյս Տաթեւացի կոչուած էլմիածնայ կաթողիկոսն է, իսկ Գրիգոր մեծ վարդապետը Հաւանաբար Կեսարացին: Տաղին բուկրդը

«Յամհա գիտութեանց,
Յամմարմին ընտրեմն,
Յերկնից պետութեանց,
Նրից երբեմնաց որոշեալ անուանց»

Հեղինակ կը յիշուի ՅԱ՛ԿՈՒՔ Է:

Չարմանալի է որ այս տրուած երեք տաղերէն ոչ մին «Սսեցի» յորըըըումը ունի եւ օտկայն Հ. Տաշեան «Յակոբ Սսեցի»-ի մը կը վերագրէ դանձնը: Աւանցմէ Երուսաղէմի նուիրուած վերոյիշեալ երկրորդ տաղը Յակոբ Թոխաթեցիի (Բաղուէկեց կոչուած) Հեղինակութիւնը նկատուած է:

Հ. Ուկեան Վիեննայի Մխիթարեանց ձեռագրաց է. Հատորին մէջ (էջ 681) կը նշանակէ անխորագիր տաղ մը «Այս տաղ զուսական բեր Յակոբ լեղուծ, տեսնել էր. տեսնի նա ի Ղարապետ»: Ասոր Հեղինակ ունի Յակոբ Վ(արդապետ) Սսեցի: Սակայն Հ. Ուկեան չի յիշեր թէ ինչո՞ւ տաղը Հեղինակութիւնն է Յակոբ վարդապետ Սսեցիի: Կրտսի թէ տաղը խորագիրը չունի, ուրեմն Հեղինակին անունը պէտք է դառնուի տեղապարտւած մէջ կամ տաղին վերջը:

Արտասաղը Արքեպիսկոպոս Սիւրմէեան

իր Յուշակ Մասնաւոր Զեռագրաց Հաշիպի գործին մէջ (Երուսաղէմ 1935) թիւ 28 մեծաթէջ տաղարանին մասին խօսած ասեմն կ'արձանագրէ «Տաղ աշիպան յակոր վ(ա)ր-գ(ա)պ(ե)տն տաացերէ արժամ որ իրիցկինն տա ա(ստուա)ծ է փոխեր» եւ կու տայ տա-գին սկիզբը՝

«Այ անգին գոեար, դու դրժար կըտվար,
Պաեիրիսմ մարգարիտ լալքար պըսակ բեզ
հաւէ...» (էջ 386)

Արդ այս նոյն այն տաղն է զոր մեր աշ-խատութեան սկիզբը հրատարակեցինք առ-նելով Կոստանեանցի Նոր Ժողովածուի թիւ 7-ւորակէն, որուն տեղագրերը կու տան ՅԱ-ԿՈՒՄ ԵՐԷՑ ԱՍՍԱՑ։ Ուրեմն այսպէս կը հաս-տատուի որ Յակոր երէց Սահցի նոյն անձն է Յակոր վարդապետ Սահցիի հետ, եւ կարիք չկայ զայն երկու տարբեր անձեր նկատելու։ Յակոր Սահցիի ծննդեան թուականը ինծի անծանօթ կը մնայ։ Անշուշտ իր Սահցի կո-չումը արուած է իրեն Սիւ ծնած ըլլալուն համար։ Ծանօթ չէ նաեւ իր ծնողաց անու-նը, իր Քահանայանալու թուականը, իր կնոջ անունը, ինչպէս նաեւ գաւազներ ունե-նալը։ Սակայն դիտենք որ տաղերգու էր իր քահանայութեան ժամանակ։ Յաջորդ տաղը առնելով անձնական ձեռագրաց հաւաքածո-ւիս թիւ 23 զրչարդէն, գրուած է 1635ին ինչպէս որ պիտի տեսնենք, իր քահանայու-թեան չըջանին։ Ասիկա նոյն տունն իր կարե-ւորագոյն տաղն է, գաւազանագիր մը, ո-րոնց ուսումնասիրութիւնը կարեւոր բանա-սիրական աշխատութիւն է։ Անա այդ չահե-կան տաղը։ Սկիզբը նորագիր կարմրաւ։
«Շարագրութիւն» վ(ա)րդ(ա)պ(ե)-ա(ա)ց Հայոց. Ի գաւազայ հետէ ոտիւ չափ-եալ որ անուան երգողի եւ չափողի»։

Ա.— Յաւատաւոր հայրդ գրած.

Որդիտ ծրնած հոգիդ բոլրած,

Անձամբ երիտ եռ դաւանած.

Բնութիւնըդ մի յուզափառաց։

Բ.— Արժանացոյ գի փրչրանաց։

Տուր իմ ուտել գի մտառ քա հաց,

Ներտալ տանի գաւազանաց,

Զվարդ(ա)պ(ե)տաց մերոյն ազգաց։

Գ.— Կայր ի վերջինս ժամանակաց.

Նախ մխիթար մակ գոչ կոչած,
Յաւուրս աքա լեւոմ քազած.

Կաթուղիկոս ապիրատ գոված։

Դ.— Ունի գգի դատաստանաց.

Ժողովեալ երկոց մարզ կտակաց,

Փոխէ քվին Հայոց մեծաց.

Ի վեց հարիւր Կ(60)մէկաց (1212).

Ե.— Բաճայր յետոյ գումն դարոցաց.

Տ(է)ր վանակամն ի տայուլաց.

Զխորանշատըդ սայ շինաց

Մեր եւթ հարիւրն եղեւ հանկած (1251),

Զ.— Նոտ Վարդան դարոց է քաց.

Ս(ա)ղմ(ն)ս գորէմ գերակ մեկնաց.

Սր. տարգսի գամինմն ասաց.

Եւքն հարիւր քումն մնաց (1271)։

Է.— Բարուն մերսէ տարան մշաց.

Դիտէր զեգու եւ գծամ յունաց.

Ի փետրոյր վեցն գրած.

Ի գլածոր կա մա քաղած։

Ը.— Էսեա տաւոյ միչ գաւառաց,

Ներսէս հասոյց ըզմա փառաց

Զդիմիսէ մեկնիչ լուծաց,

Ի այլ մեկնութիւնս քերականաց։

Թ.— Յուցից գաշկերտ տարիս պատուած.

Զարտանցին յանա ընտրած.

Մակ ի քանէմ տ(հաւ)ն կախած.

Փոխ ութ հարիւր եւս եւ հնկաց (1386)։

Ժ.— Անու գրիգոր մակ տաքեւաց.

Արար գրագումն սաղմաւաց.

Հարցմունք լուծմունք մըրքաւայնաց.

Փոխ ութ հարիւրին ւ խաւանց (1401)։

ԺԱ.— Զէն յին հարիւր դէս չէր դիպած.

Տ(է)ր դանիլն գլան ասաց.

Գրիգոր գրագումն աշակերտաց.

Այլ ի կարգի տա մեզ պիտաց։

ԺԲ.— Պատմին գլոնամ թէ ի հաւրեաց.

Զդանիլի աշկերտ համած.

Թիւմ հաւառ երշտակաց.

Ի մակ գոչն արմէ սկսած։

ԺԳ.— Արմիշեցին տասներորդեաց.

Գրիգոր եւ մակ չորքամ ձայնած.

Տառ գարեւոյն աքա ի կաց,

Ըզյաքեւմուտս քոզ պահ մի քաց։

ԺԴ.— Ներսէս գրիգորն աքորդեաց.

Մատալ կոչն զմա ի լեզւաց.

Նա վարդապետ վարդապետաց.

Ինն ք(100) մէջ Բ(1000)աց։

ԺԵ.— Ըսէ գմբաւն որ գիրք մեկնաց.

Բաղէջ քաղաքն է մա ծնած.

- Հոմանուամբ եմ գեհտ իրերաց.
Ներսէս ամուսն երեք հարստ:
- ԺԶ.— Ետյ գնիրսէս յաւովոյ ելած.
Սա հետեւակ բակիկ գրած.
Քսամ պետից գաւ(ա)գամ տրված,
Երեք մերսէսըն վնարեաց:
- ԺԷ.— Իս րամից ի քսամաց.
Ջտ(է)ր յովանմէս ի կարգ դրած.
Էր աստանցի ի նայն տեղաց.
Մակ բրգուշեմց էր համրաւած:
- ԺԸ.— Միմէտնն յովանմէս յուսած.
Ապարանցի գտայ շարադրած.
Յարմէ գօշա սկիզբն աւած.
Սա հիմնգ եւ տառ գաւազան լըցած:
- ԺԹ.— Ան սիմէտնն մա գրեաց
Որ կարապետ էր ամուսնած.
Ի բաղէշու մեծ նախանկաց.
Գեղըն փարխնդ տրգայ սընած:
- Ի.— Թիւսըն հասաւ քանաքերաց.
Կարապետի աշկերտ գոված.
Ագարիայն Հայոց մեծաց.
Գեղընմէս կաթ(ն)դ(իկ)առ եկաց:
- ԻԱ.— Որ գաստիման երկուց շաղաց.
Ջրաբումապետ գեայրապետաց.
Ջգագարին գտեղն բռնեաց.
Տէր յովանմէս աշկերտ պատուած:
- ԻԲ.— Դարումապետ էր գարշաբ ամ,
Քաղաքան անքափ սիւ էր վարժած.
Սա ըզմանրուսումն աղուր գիտաց.
Ին վ(ա)րդ(ա)պ(ե)տ ունի համած:
- ԻԳ.— Ո հանդարժեալ մեզ այս տեղաց.
Կարգըն պետաց առաջ շարժեաց
Ջմիմառն առնում յիմնուց միջաց.
Ջեզնկացին ինոյն քաղած:
- ԻԴ.— Յմիմառայ միմառ քղաց.
Ուսեալ գիմաստս համնարաց.
Եւ մակ քացախ էր յորջորջած.
Էր պատրիարք սըտայ վանաց:
- ԻԵ.— Ներսէս ամ(ւ)ք(ն)է դու գտ(է)ր
աւստուած
- Եւ գմակ քացախ վարպետդ յիշեաց.
Միմն ի գօշէ ի քեզ հաւած.
Քսամ եւ մէկ գաւազան կանգնած:
- ԻԶ.— Սակայն դարձայն որ յետ մնաց.
Ջհամշեմցայն աշկերտ քաղած.
Ջչորքամն առաջ յարեւելեաց.
Եւ այս քարոս արեւմտաց:
- ԻԷ.— Դարումապետ քաղաքս պատմած.
Եւ աշակերտ գգր(ի)գ(ն)ր դրած.

- Տարածացի յերկրառ յիշած.
Մօտ ի հազար յին հարիւրաց (1451),
- ԻԸ.— Բաշխէր գիմաստ եւ գրան կնիաց.
Տարածացայն աշկերտ մտած.
Շիրաք է տայ տերանց կնիաց.
Եւ յովանմէս ձեռնադրած:
- ԻԹ.— Ումէր գ(ու)կ(ա)ս գրանն շնորհաց.
Ի շիրակա դպրոց կեցած.
Սա կեղեցի ի խորանմանաց.
Ջյունմար տաւար տաղիւ չափեաց:
- Լ.— Յանուն ումէր աշկերտ սոված.
Սրապիմն միքրով քաղաց.
Եւ հայրապետ Հայոց աւածած.
Արքայն պարտից նախառակեաց:
- ԼԱ.— Այժմ գրիգոր աշկերտն ամ(ւ)ք(ն)մած.
Իմաստուն (համ)ր առաւելեաց.
Ի կետարու կապաղովկաց.
Յոսկի բերնին աքոռ նստած:
- ԼԲ.— Ջամբեաց յերկուց գիմաստ շնորհաց.
Յուռեայ յոռեայ տեղ հայրեմեաց.
Ի յարեւելս մովսէս գնաց.
Կարապիկոս կաց Ե. (5) ամաց:
- ԼԳ.— Ուստի փիլիպն ճրգնագեաց.
Ջյունեալ գառեայն ընտիր պահեաց.
Պետ է եւ այժմ արք տեսուչաց.
Յէշմիածին յարոռ նախնեաց:
- ԼԴ.— Յակոբ ծառայս քո պարսաւած.
Տէր փիլիպոս քեզ ողորմեաց տաց.
Միմն ի գօշայ առ նալեաց.
Տառն եւ է(եօթ)ից գաւազան սերած:
- ԼԵ.— Ներ(ե)ց(է)ք իմն ք(ն)դ(ա)ւմ մ(ե)ք-
գ(ա)ցց.
- Ի որք կ(ե)նդ(ա)նիք որք շիրիմած.
Ինն յ(ա)կ(ն)ք(ա)յն որ գնեզ առաջեաց.
Ոճ Ի չորս Հայկեաց (1635):

Այս գաւազանագրին մասին Հոս պիտի չձանրանաք: Կր բաւականաւ լրիկ գայն Հրատարակելով: Միայն նկատի առնենք որ տեղապիւր կր կազմէն ՅԱԿՈԲ ԵՐԷՑ ԱԶԳԱՆ (ԺԵ., ԺԶ. եւ ԺԷ. տուներուն սկզբնառառները չեն գրուած) Ս. ԱԹՈՒՌՈՆ ՍՐԲՈՆ ԱՋՈՆ: Այսպէս կր Հաստատուի որ Յակոբ երէց Սեպէր Սոսյ Աջպանեան Հին գերդաստանին կը պատկանէր, որոնք Սոսյ աթոռին կաթողիկոսներ տուած են, ինչպէս նաեւ եկեղեցականներ: Արդէն տեսնե՞ք որ Հայկեպի աւանատական ձեռագրաց ցուցակին թիւ 28

տաղարանին մէջ ալ Աջպան Յակոբ վարդապետ կոչուած է:

Յակոբ Սահյի երէց էր դեռ երբ կը գրէր յաջորդ տաղը զոր եղածին պէս հոս կը հրատարակեմ, առնելով հաւաքածոյիս թիւ 43 ժողովածու գրչադրէն: Խորագիրը կարճրուաւ նոտրգիր՝

«Բնագոս յակոբ իրիցի սրեցո»:

Յառ ի մէջ գետից.

Բնակ մեր սրտից.

Ոչ թէ յեզերից.

Վաշ յակոբ գարմից:

Առ սանձս լեզուից.

Կառագեղ բերնից.

Ոչ կնիս կտակից.

Այլ կոխամ ռտից:

Յանկիւնս ձանձխարից.

Պապապոս հապաշից.

Կատապոս մեխանից.

Ի վիճս մաւթ եագից:

Արթն հանդերձից.

Կեղաք վրանից.

Բոյն բու ջրզըզկից.

Գիշերս հաւից:

Կրպակ տարդ ձրձից.

Կրկեն վառ(ն) ձանձից.

Շամբոս եղեգից.

Թաւարամ խոգից:

Ոստ ւ ուռ եղեգից

Արօտ է մայիսից.

Անտառ պրակից.

Որդ լամբ լիգոգից:

Բայց առ ի ջրից.

Յրնցուդ բոյն սղից.

Անպապոս վայից.

Հաւաքամ ձագից:

Ամայի պրտղից.

Բոյս փուշ դրժնկից

Ճեմարամ գայից.

Ոգնոյ ւ աղւսից:

Յայրս աւագակից.

Գողթնալ ոգ գողից.

Գողթ առն գրանից.

Թաւիք եւ քրճանկից:

Ջգանկառս ութից.

Տուրս ըստ դարից.

Սոսկ երկու. բառից.

Ի երեքն րնդ ամսից(*),

Այր ում մամուռից.

Ի սըսոյ քաւից.

Սուտ քահանայից.

Յակոբ խարոզից:

Հեգե(ա)լ զն(ա)խգիծ.

Ջողքս արտ(ա)ս(ո)ւ(ա)լից.

ԹՎԻՑ Ռ. (1000)ից

Ե (5) եւ Զ. (80)ից: (1636)

Տաղին տնկապերը կու տան ՅԱ ՅԱԿՈԲ-ԲԱՅ (Զ)ԱՀ: Տեսանք որ տաղը գրուած է 1636ին, երբ երէցկիներ չէր վախճանած դեռ:

Իրմէ հասած է նաեւ տաղ մը սա խորագրով. «Տաղ աղնիւ ասացեալ. Յակոբ վ(ա)րդ(ա)պ(ե)տէ ի վ(ե)ր(ա) քաղաքին բուզանդիոյ. եւ է տուներն զարէնֆիլ. ներկղին» (Հալէպի ցուցակին նոյն թիւ 28 Տաղարանը, որ կը պատկանի Պր. Վահէ Սէթեանի ի Պէյրութ): Ահա ինչ որ հրատարակած է ցուցակագիր ողբացեալ Արտաւազդ Սրբազան Սիւրբճեան:—

Այս խաղ չափաբան յակոբայ լեզու.

Տես մէկէր խօսի քառի Կաստանդիանէ.

Տաղ շայիրական մորայ խօսելու է.

Կոր մէկէր սոյլէր գլուստանդուպոսէ...:

Ոսկով լամվարով պերաք մորայ է.

Պատիրարգ անուամբ աքառ մտնել է.

Աջպան վ(ա)րդ(ա)պ(ե)տն ի տնս եկել է.

Տես մէկէր եւայլն.:

Բէն գեմ դու էչ գայ եկեղեցի է.

Սուրուամաստիր պատիրարգարան է.

Սր. Սարգսի քովմ. Սր. Նիկողայոս սեմն-
չնկագործն է

Սր. Լուսաւորիչ Ղալաքիւն է;

Այնքա սօփին այժմ տանկաք մամիւն է,

Փոխամ գանկակախմ մէզինքն կամչէ.

(*) Լուսանքին աւելցուած է չորսընք քնն տպր յերեցո:

Բ. (2) միմարե մեկ մեկի դեմ է.
Տես Ձեղեր Խոսի Կոստանդնուպոլսէ!
Բուլլ ըրուլ գրել մեծ ճանճարութիւն է.
Գ (3) միմարեղու եկնիկի ճառին է,
Սուլթան Սուլէյման Գ (3) միմարե է,
Կոր Ձեղեր սոյլեր Կոստանդնուպոլսէ...:
Տարուան լուծ Թիւրք Թարգոմ զարայ է,
Հագար ունուսում քօյուլըն շինէ. (1650)
Յակոբ քոսկր տոր արդամ տիւանէ...
Ձկարացիր գովել Յակոբ քեզ եւէյ եւէյ...:

Տաղս գուցէ ամբողջութեամբ քիչ ինչ
չահեկան ըլլայ:

Աջկան Յակոբ վարդապետ Սսեցիէ ան-
թուական յիշատակութիւն մըն ալ կը գրա-
նենք Սոսյ Մայր Մայրոցին մէջ (Ռուցակ
Հայէպի Բ. Հատոր Էջ 32ր.):

Յակոբ Սսեցիի տաղերը որեւէ բանաս-
տեղծական տաղանդ ցոյց չեն տար եւ ոչ իսկ
միջակ հանդադիր մը կ'երեւի: Լեզուն չէ
յղկուած եւ երբեմն անտեղի կերպով թրքե-
րէնով աղճատուած՝ խժալուր է: Ճիշդ մը
կայ բան մը ըսած ըլլալու եւ սակայն առանց
դոյզն յաջողութեան: Տաղերը բառերու
չկղջակոյտի մը տպաւորութիւնը կ'ընեն ըն-

թերցողին վրայ: Գուցէ ասոր համար է որ
իրմէ շատ բան չէ արտադրուած, քանի որ
վստահօրէն իրեն պէս բանաստեղծական մի-
ջակութիւն մը արտադրելու հիւսնդութե-
նէն բռնուած ըլլալու էր:

Յարմար նկատեցի իր մասին այս մանր
աշխատութիւնը պատրաստել, ոչ թէ որով-
հետեւ տաղասացի մը իրաւունք չտահած է իր
այս ծանօթ քանի մը ոտանաւորներով, այլ
որովհետեւ մեր մատենագրութեան մէջ հոս
ու հոն յիշուած է, ինչպէս որ Կորդէն ցոյց
տուի: Ասկէ զատ իր «Շարադրութիւն Հա-
յոց ի Գաւլայ Հետէ» գաւազանագիրը բա-
նասիրութեան համար նկատի առնուելիք
աշխատութիւն կը նկատեմ: Ան ատով շա-
հած կ'ըլլայ իրաւունք՝ յիշուելու մեր մա-
տենագրական մեծ ու փոքր գէմբերու շար-
քին: Այս տաղը ցոյց կու տայ որոշ ծանօ-
թութիւն մեր հին մատենագիրներուն մա-
սին, որոնց տիրացած էր Յակոբ Սսեցի ան-
տարակոյտ կարգալով:

Իր մասին կենսագրական ծանօթութիւն-
ներ, ինչպէս իսինք, կը պակսին բոլորովին:
Մահուան թուականն իսկ անծանօթ է: Որոշ
է իր վերջին տաղէն որ 1650ին Պոլիս գրա-
նուած է: Իր մահը մենք կրնանք ուրեմն
1650էն վերջ նշանակել:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԱժԻՇՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

Ե. - ԺԵ. ԴԱՐ

Յունա-Հայաստանում գտնուող Հայ վտե-
քերը եւս ազգայնանում են եւ դառնում Հայ
մշակոյթի օճախներ, ուր պատրաստում են
Հետազայ դարերի Հայ մշակոյթին նուր-
ւած մեր մի շարք մատենագիրները:

Ս. Մաշտոցը Հայ ժողովրդի գերագոյն
ուսուցիչն է, որի ծնկերի առաջ ժողովուրդ-
այտնային անգամ Հեղեց Հայ այբուբենը եւ
զպաց նրա ջերմութիւնն ու քաղցրութիւնը:
Ըստ Խորենացու վկայութեան, Մեսրոպ
Մաշտոցը սովորեցնում էր «ոչ որպէս ար-
ւեստ ուսուցանէր, այլ զհոգի առաքելաբար
աշակերտելոցն տայր»: Ըստ Կորիւնի վկա-
յութեան, Ս. Մաշտոցը «միաժամանակ ըզ-
րալուծում էր մատենագրական աշխատանք-
ներով. «զբաղում շնորհազիր մատանաւ ըզ-
հարցն եկեղեցւոյ ստացեալ ծովացուցանէր
զվարդապետութեան խորութիւն եւ լցեալ
զիշտութեամբն ամենայն բարութեամբ»: Դարձեալ
բոտ Կորիւնի վկայութեան, Մեսրոպ Մաշ-
տոցը գրել է «ձառս յաճախազոյնս դիւրա-
պատումս շնորհազիրս ի լուսաւորութենէ
եւ Հիւթոյ գրոց մարգարէականաց կարգեալ
եւ յօրինեալ»: Կորիւնի այս վկայութիւնը
պատճառ է դարձել որ ոմանք Յաւախապա-
տումը վերադրեն Մաշտոցին: Մեսրոպ Մաշ-
տոցի կեանքը եղել է արգիւնաշատ ամէն
ուղղութեամբ: Խորենացին նրա մասին գը-
րում է. «Վարուք առաքիլի, զերազանցեալ
յամենայնի, տեսլեամք Հրեշտակական, մտօք
ծննդական, բանիք պայծառ, գործովք
ժուշկալ, մարմնով արտափայլեալ, խոր-
հրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ,
յուսով համբերող, սիրով անկեղծաւոր, ու-
սուցանելոյ անձանձրոյթ»: Մի ուրիշ Հեղի-
նակ աւելացնում է. «Երկրորդ Լուսաւորիչ
պտաւ յետ Ս. Գրիգորի»:

Ըստ Կորիւնի վկայութեան Ս. Մեսրոպ

գրել է բազմաթիւ ճառեր, սակայն զմարա-
տարար Մաշտոցի անունով մեզ չի հասել ոչ
մի աւարտուն աշխատութիւն: Կասկածից
վեր է նախ Մեսրոպ Մաշտոցի բաժինը Աստ-
ւածաշնչի Թարգմանութեան մէջ, յատկա-
պէս առաջին ասորական Թարգմանութեան
մէջ: Մաշտոցի վաստակը մեծ է նաեւ մեր
եկեղեցւում ժամադրքի, Մաշտոցի կազմու-
թեան գործում: Նրա գրչին են պատկանում
Ապաշխարութեան հոյակապ շարականները:
Ըստ բանասէրների վկայութեան, մեր Մաշ-
տոցը եւ ժամագիրքը աւելի ազգային, հայ-
կական շունչ ու ոգի ունեն, քան ընդհանրա-
կան եկեղեցական նման գրքերը:

Մեսրոպ Մաշտոցը մեծ է նաեւ իրրեւ ե-
րաժիշտ: Միջնադարեան ձեռագրերում
պահպանուած մի վկայութիւն կայ Մեսրոպ
Մաշտոցի մասին. «Նախ՝ սուրբն Իսահակ
եւ սուրբն Մեսրոպ ասացին զուրն եղանա-
կաւոր ձայնս եւ երկու ձայն ստեղի»: Մես-
րոպ Մաշտոցի երաժիշտ լինելու մասին եթէ
նոյնիսկ ոչ մի վկայութիւն չիկնի, կը բաւէ
նրա 'ստեղծած այբուբենը՝ նրան մեծ երա-
ժիշտ կոչելու, որովհետեւ նա իր արտա-
կարգ երաժշտական լսողութեամբ կարողա-
ցաւ ճշգրտօրէն որսալ մեր այբուբենի հնդ-
չիւնները, ձայնաւոր եւ բազմայն: Եթէ
այս այբուբենը ամբողջ տասնվեց դար կա-
րիք չի զգացել ոչ մի փոփոխութեան, ար-
դիւնք է Մաշտոցի երաժշտական հանճա-
րին:

Մաշտոցին է վերադրուած ՈՐբ դժոբանս
Հոգւոյն արրին, եւ ընդ ժամանակս ժամա-
նակս երգեցին զեղանակաւոր երգս շարա-
կանաց. նախ սուրբն Իսահակ՝ զՂաղարուն
եւ զկարգն Աւագ Շարաթուն եւ սուրբ Մես-
րոպ՝ զկարգն Ապաշխարութեան՝ զողորմիկ
շարականները: Այս երգերը սկզբում կը-

ցուրդ» են եղել «Ողորմեա Ինձ Աստուած»
Սաղմոսի, եւ իրենց բովանդակութեամբ էլ
Լուսինի ապաշխարական ոգին ունենւում էր։

ա. Ողորմեա ինձ Աստուած
Ձի քնդ միայնայ մեղայ
բ. Առաւել լուս գիտ
Ի տղմայ յամաց
Ազրիւր բժշկութեամբ
Եւ ողորմեա

Այս կարգի շարականները կամ երգերը
սրտաբան են, ուր հեղինակը ճշտում է,
նեղում բազում մեղքերի ծանրութեան
տակ։ Ուզում է մաքրուել յանցանքի, մեղքի
փորձերից եւ գտնել սրտի խաղաղութիւնը։
Իր զարհուրելի մեղապարտ վիճակից ուզում
է ազատուել, եւ զրա համար շարունակ
ողորմ է ու արտասուում Աստուծոյ առաջ՝
որպէսզի իրեն փրկի զժողովի աւագին
հրէից։

Հակառակ իր պարզ բովանդակութեան
եւ ձեւին, տեսնում ենք որ այս տիպի եր-
գերը ընդհանրապէս ազատ չափերով են յո-
րինուել։ Օգտագործուել են զանազան չափի
տեսակներ։ Այս երգերը սաղմոսներին կապ-
ւած լինելով հանդերձ, աւելի ինքնուրոյնու-
թիւն ունեն։ Սաղմոսների զղջական ոգին
վերցնելով բոլորովին նոր եւ անկեղծ պատ-
կերներ են ստեղծուում։

Յոյ իմ ես դու Տէր,
Քաւիչ յամացանց իմաց

Կամ աւետարանից զանազան դրուագներ
յարմարեցնելով յիշել իր մեղաւոր լինելը։

Աւագակն աղաղակէր ի խաչին
Յիշեա գիտ, Տէր,
Նովից ձայնիւ եւ ես գոչեմ.
Ողորմեա ինձ Աստուած։

Որքան բառեր պարզ են եւ մեր սրտին
խօսող, նոյնքան եւ եղանակները սրտառու
են եւ պարզ, մտերիմ ու անկեղծ։

Չափաւոր

Զրգիլ ման ի մայ
Գարտ օրաւոր կա նեմ
Եւ առ ի քո քրիս
Եւ քո խաչին
Եւ մեղքիմ որ գեւ քո
Եւ մեղքի պոռն
Եւ քո խաչին
Եւ քո խաչին

Այս երգը երգելիս մարդ համակուում է
նեղքին անհուն մի վշտով, որը կարծէք մեղ
զիտակից է դարձնում մեր մեղքերի ճշմար-
տութեանը։ Սակայն այստեղ զղջումը,
վիշտը զերծ է ճշտող, հալածիչ տրամադ-
րութիւնից։ Հեղինակը շատ զուսպ է նոյն-

իսկ իր զղջման մէջ՝ կարիք չի գոյում ողորդելով բարձրագոյն յայտարարել իր մեղաւոր լինելը Կալէ ընդհակառակը, բարի ու աղնիւ մարդու գիտակցութեամբ եւ թախանձային պաղատում է Առածուն որ ինք մեղա-

ւոր է եւ իրեն փրկի ահեղ դատաւարանից, եղանակն էլ բառերի նման զարմանալիօրէն պարզ է եւ սաւառու Այո եւ նման երգերը պէտք է համարել մեր եկեղեցական երաժշտութեան դասական նմուշներ :

Մ Ո Վ Ս Է Ո Ք Ե Ր Թ Ո Ղ

Մովսէս Քերթոզը եղել է Թարգմանչաց կրտսեր սերնդի ներկայացուցիչներից մէկը : Վաշիւն է «փրկիսօփայ»ի համբաւ : Մովսէսը եղբայրն է եղել Մամբրէ վերծանողի (կարգացող) : Երկունն էլ վաշիւն են մեծ համբաւ : Մովսէսը կատարելագործուել է նաեւ արտաքին գիտութիւնների մէջ եւ նրան շատերը նոյնացրել են Մովսէս Խորենացու հետ, որ սխալ ենթադրութիւն է :

Մովսէս Քերթոզի մասին կենսագրական տուեալներ չառ Վլատ են. ենթադրում է որ նա ծնուել է մօտաւորապէս 480-ական թուականներին : Նա ունեցել է աշակերտներ, որոնցից յիշում են Քէոզորոս Քերթոզ, Պետրոս Քերթոզ եւ Եղբայր Աղեղացի : Եւ վերջինը նախաւոր է եղել (527-557) իր ճարտասանութեամբ եւ կատարած ուսուցչական-մանկավարժական ծառայութեամբ :

Մովսէս Քերթոզը մեծապէս հռչակուել է իրբեւ իմաստասէր եւ բանաստեղծ : Մասիւն է ուսուցչական լայն գործունէութիւն :

Նա ունի գրական մեծ վաստակ իրբեւ հեղինակ եւ թարգմանիչ : Իր երկերից դատարարով, մենք զազափար ենք կազմում որ նա եղել է յունագէտ, գիտակ արտաքին գիտութիւնների, ջերթողական, հոնտորական եւ իմաստասիրական արուեստների :

Նրա գրական վաստակը բաղկանում է .

1. «Մեկնութիւն Դիոնիսիոս Թրակացու Քերականութեան» :

2. «Գիրք Պատուի» : Այս գիրքը խմբագրուել է Արթուրիոս անուն մի յոյն հետեւողութեամբ եւ իրբ հոնտորութեան դասադիրք զօրծածուել հայ դպրոցներում :

3. «Յաղագս Միոյ Բնութեան Բանին» Մարմնացելով :

4. «Շարականներ»՝ «Աստուածայայտնութեան, ճրագալույցին», «Մենդեան կամ Աստուածայայտնութեան Աւուրցն» (Ա. 6), «Կարգ Յարութեան» (ԱԶ. ԴԿ.), «մեծացուցէնէրի հետ, «Տեստերնդոտալին» եւ «Վերափոխման աւուր» :

Նրա հեղինակած շարականները իրբեւ բանաստեղծութիւն զրբթէ լաւագոյններն են ամբողջ շարականացում : Ուշագրաւ են նաեւ եղանակները իրենց յուշականութեամբ, զեղեցկութեամբ եւ անկեղծութեամբ ու ջերմութեամբ : Օրինակ «Անթուամ Մարիէր», իրբեւ բանաստեղծութիւն հոյակապ մի ստեղծագործութիւն է՝ նուիրւած Մ. Աստուածածնին, իսկ եղանակը գերազանցում է բանաստեղծութեանը : Պէտք է ենթադրել որ Մովսէս Քերթոզը իր գրած շարականների թուր եղանակներն էլ ինք է յօրինել եւ Ձայների վերածել : Այստեղ բերում ենք «Անթուամ Մարիէր» գրական տեքստը եւ վեր հանում նրա արժանիքները .

Անթուամ ծաղիկ, ամբատապարտ շաւիղ,
վերաբուսեալ յարմատոյց յետեալ .

Զփեց Եսայիս կանխաւ վերագոչեաց

Եօթնարփեամ շնորհաց հոգւոյց

Ընդունարամ գոյ՝ Աստուածածին եւ կոյս .

Զփեց մեծացուցամեմք :

Համեղամաշակ պաղոյց բամաւոր բարու-
մակ .

Յորմէ կթիցաւ մեզ աղկոյզմ անպառ .

Յաւախաւթիւն տրտմեցեալք ի ճաշկամակ
Մառոյց գիտութեամբ .

Սրբուհի ամառատ,
Ամենեքեան գրեց մեծացուցանմա՛մ ։

Քաղաքավարեալ ի մարմնի, ամառատ վա-
րու՛ք՛ :

Այսօր յառաքելոցն ամփոփեալ վերին ակ-
նարկութեամբ,
վերափոխեցար յարքայաւքեան որդւոյ ին
ու Աստուծոյ մերոյ . բարեխօս խաւսո-
վանողագո

Ջրեց մեծացուցանմա՛մ ։

Իրբեւ քերթուած, բանաստեղծութիւնը տեսնում ենք որ ազատ չափով է կառուց-
ւած : Առաջին իսկ տողից զգացւում է բա-
նաստեղծի ճաշակն ու թոփշը «անթառամ
ծաղիկ» երկու բառերի զուգորդութեամբ .
իսկ արդէն զեղեցիկ եւ հմայիչ պատկերն
ենք տեսնում Ս . Աստուածածնի մաքուր
կուսութեան . ինչպէս անթառամ ծաղիկը
միշտ զեղեցիկ եւ թարմ է մնում, նոյնպէս

եւ Աստուածածինը իր մաքուր կուսութեամբ
անթառամ է մնում մեր սրտերում :

Նոյնքան հոյակապ պատկեր է նաեւ
«Համեղաճաշակ պտղոյն բանաւոր բարու-
նակ, յորմէ կ'իջեցաւ մեզ ողկոյն անսպառ» :

Աստուածածնին նմանեցնում է բանաւոր
Համեղ պտղի, որը կ'թուելով ու բախու-
թեան անսպառ աղբիւր է դառնում տըրտ-
մաւնեբին . թւում է «բանաւոր պտուղ»,
«Համեղաճաշակ» արտայայտութիւնները
ներս ստեղծագործ մտքի արշաւի են :

Երբորդ տան մէջ կարծէք տեսնւում են
Կոմիտաս Կաթողիկոսի ԱՃձինքի սերմե-
բը . «Քաղաքավարեալ ի մարմնի, ամառատ
վարուք» : Նոյն արտայայտութիւնը տարբեր
ձեւերով օգտագործել է նաեւ Կոմիտաս Կա-
թողիկոսը Հռիփսիմեանց կոյսերի անմե-
ղութիւնն ու անաբատութիւնը մարմնաւոր-
ելու համար :

Պէտք է ենթադրել որ այս շրջանում նը-
ման զոգտրիկ երգեր չառ են եղել, բայց
դժբախտաբար մեզ չեն հասել :

Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս Կ Ա Թ Ո Ղ Ի Կ Ո Ս

Կոմիտաս Կաթողիկոսի ծննդավայրը ե-
ղև է Արագածոտն գաւառի Աղցի գիւղը եւ
դրա համար էլ կոչուել է Աղցեցի : Նրա ծը-
ննդեան թուականը յայտնի չէ (պէտք է
ծնած լինի Զ . Դարի երկրորդ կիսում) :

Ի . Դարում մեծ զարգացում են ապրում
եկեղեցական դրականութիւնը եւ ճարտա-
րապետութիւնը : Այս շրջանի ամենակրօնա-
ւունջ եւ առաջին բանաստեղծն է Կոմիտաս
Կաթողիկոսը (նախապէս Տարօնի եպիսկո-
պոս) :

Կաթողիկոս է օծւում 615 թուականին :
Հայ եկեղեցու պատմութեան մէջ Կոմիտաս
Կաթողիկոսը յիշում է որպէս շինարար եւ
բանաստեղծ կաթողիկոս : Նա Ս . Հռիփսիմէ
մանքի փակակալն էր (լուսարարագետ) :
Բանաստեղծ հոգեւորականի սրտում ցանկու-
թիւն է յառաջանում նորոգելու Ս . Հռիփսի-
մէի տաճարը, որովհետեւ «դի կարի ցածր

եւ մթին էր շինուածն, զոր շինեալ էր սըր-
բոյն Սահակայ» :

618 թուականին Կոմիտասը ձեռնարկում
է շիրիմի քանդման աշխատանքներին : Բաց-
ւում է «արքունական մարզարիտն, մարմին
ոււրբ տիկնոջն Հռիփսիմէ» : Հռիփսիմէ
կոյսի դադաղը կնքուել էր Գրիգոր Լուսա-
ւորչի եւ Ս . Սահակի մատանիներով : Կոմի-
տասը չի համարձակւում քանդել կնիքները
«եւ կնքեալ իւրով եւս մատանեաւ, որ ար-
ժանի իսկ էր կնքել զայսպիսի մարզարիտ ե-
րից հաւատարմաց երբորդ մատանեաւ» :
Այս բոլորը պատմում է Սեբէոս պատմիչը,
որ ականատեսն վկան է եղել տաճարի շինու-
թեան :

Կոմիտասի շինածը այսօրուան տաճարն
է : Պատմիչի վկայութեամբ Հռիփսիմէի
տաճարի շինութիւնը մեծ խանդավառու-
թիւն է յառաջ բերում :

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՓԼԽԱԽՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

(Դ.-Ժ. ԴԱՐ)

Սոյն գրութեան նպատակն է ամփոփ դիտելով ներկայացնել Մեծ Հայքի այն եպիսկոպոսութիւնները, որոնց աթոռակայնները կարեւոր պատմական դեր կատարած են մեր ազգային եկեղեցական կեանքին մէջ:

Դասաւորութիւնը կատարուած է Համաձայն նաշաններու, գաւառներու կամ տոմարերու: Առաւելապէս կեդրոնական նաշաններու — Տուրուբերան, Վասպուրական, Այրարատ — եպիսկոպոսներն են որ կաթողիկոսին շուրջը հաւաքուած կը վարեն եկեղեցական գործերը, կը գումարեն ժողովներ, կը կատարեն հայրապետական ընտրութիւն, եւլին:

Վերոյիշեալ երեք մեծ նաշաններէն ետք կարեւոր դեր ունին ուրիշ երեք նաշաններ ալ — Մոկչ, Սիւնիք, Տայք — որոնց նաշանդային եպիսկոպոսները յաճախ կ'երեւին Հայրապետին մօտ եւ կը մասնակցին եկեղեցւոյ գործերուն յանձնաժողովին:

Ասոնցմէ դուրս երկու տասնեակ եպիսկոպոսութիւններ ալ յիշուած են ասոնն ասոն, մէկ կամ երկու ներկայացուցիչներով, որոնք չեն մտած այս գրութեան ծրագրին մէջ:

Հայ եպիսկոպոսութեանց աւագութեան կարգը ցոյցնող երեք դաշնամակներ հասած են մեղի, կազմուած իրարմէ ոչ շատ հեռու մասնակներու մէջ. ասոնք են,

Ա. — Սամուէլ Կամբլձորեցիի կազմածը, որ պահուած է Մխիթար Այրիմանցիի մօտ, եւ կը պարունակէ 38 աթոռներ. — Յովսէփեանց, Մխ. Այրիմանցի, 1931, էջ 20:

Բ. — Ուխտանէս պատմիչի կազմածը, որ կը պարունակէ 30 աթոռներ. — Ուխտանէս, Վաղարշապատ, 1871, էջ 100:

Գ. — Մշոյ Ս. Աղբերիկ Վանքի Կոնդակին

հեղինակին կազմածը, որ կը պարունակէ 31 աթոռներ. — Յովսէփեան, Յիշտ. Առաւելագ, էջ 187:

Նախ կ'առնենք Տուրուբերան նաշանը, որուն 16 գաւառներէն 7 կամ 8 հատին եպիսկոպոսները ուրծօն եւ կարեւոր դեր կը կատարեն Դ-Ժ դարերուն մեր եկեղեցւոյ կեանքին մէջ: Իւրաքանչիւր գաւառի եպիսկոպոսական աթոռին կարգը կը նշանակենք համաձայն վերոյիշեալ դաշնամակներուն եւ շանթօ եպիսկոպոսները կը ներկայացնենք յաջորդաբար ժամանակագրական կարգով:

Ա. — Տարօնոյ (Մամիկոնենից) եպիսկոպոսներ. — Սամուէլ Դ, Ուխտանէս ԺԲ, Կոնդակ ԺԱ:

1. — Սահակ Եպո. Տարօնոյ, մանակցած է Արտաշատի Ժողովին (449). — Եղիշէ, Վենետիկ, 1859, էջ 22: Փարպեցի, Վենետիկ, 1933, էջ 134:

2. — Աբրահամ Եպո. Մամիկոնէից (455? -485?), կը համարուի աշակերտ Ս. Սահակի (Թ. Արծուռի, Պետերբուրգ, 1887, էջ 83): Թուղթ մը գրած է Աղուանից Վաչագան արքային զաւակ նշնեցելոց» (Մ. Կաղանկատուազի, Մոսկվա, 1860, էջ 64-5):

3. — Մերչայուհ Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից (506-554), իր կէսդարեան պաշտօնավարութեան յրջանին դործակցած է մասնաւորաբար Բարդէն եւ Ներսէս Բ. կաթողիկոսներուն. — Դրեք Թղթոց, էջ 41-76:

4. — Աբրահամ Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից, գործակցած է Յովհաննէս Բ. կաթողիկոսին (557-574), անոր պաշտօնավարութեան սկզբնական շրջանին յատկապէս. — Գ. Թղթոց, էջ 78-81:

5. — Կոմիտաս Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից (607-614). Նախ գործակից Աբրահ-

Համ կաթողիկոսին և ապա յաջորդ (615-628) :

6.— Եպիփան եպո. Տարօնոյ, վանահայր Գլակայ Վանուց. ընկերացած է Եղբ կաթողիկոսին երբ ան կ'երթար Կարին Հերակ, կայսեր մօտ (շ. 633).— Աղբապատում, էջ 690 :

7.— Յովհաննէս եպո. Մամիկոնեան, Վանահայր Գլակայ Վանուց և պոստմի (շ. 642) :

8.— Սահակ եպո. Մամիկոնեանց, մասնակցած է Յովհան Օսնեցիի զումարած Մանակկերտի Ժողովին (726).— Գ. Թղթոց, էջ 233 :

9.— Վահան եպո. Տարօնոյ, որ Վասիկ կայսրին կ'որէ թէ՛ ինքը Արշակունի է, որովհետև մայրը հայ էր : Եւ կայսրը պատգամաւոր մը կը զրկէ Աշոտ Բագրատունիին թագ խնդրելու անկէ (876).— Վարդան, Վենետիկ, էջ 85 :

10.— Գրիգոր եպո. Մամիկոնեանց, փախճանած է 973 թուին.— Յիշա. Չեռազրաց, էջ 127 :

11.— Արշամունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Թ, Ուխտանէս Ե, Կոնդակ ԺԵ :

1.— Տաճատ եպո. Արշամունեաց, գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսի (554).— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

2.— Վաղոտ եպո. Արշամունեաց : Գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսի (554).— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

3.— Գրիգոր եպո. Արշամունեաց, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, 645 թուին.— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Թէոդորոս եպո. Արշամունեաց, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 839 :

Գ.— Մարգարէոյ եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Թ, Ուխտանէս Դ :

1.— Եւդաղ եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Արտաշատի Ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22 :

2.— Ներսէս եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, Ներսէս Բ. կաթողիկոսի օրով (554) : Գործակցած է Յովհաննէս Բ. կաթողիկոսին (557).— Գ. Թղթոց, էջ 73, 78 : Աղբապ. էջ 549, 559 :

3.— Յովհաննէս եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, զումարած Ներսէս Գ. կաթողիկոսի օրով (645).— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Սողոմոն եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 839 :

Դ.— Հարթայ եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Լ, Ուխտանէս Լ, Կոնդակ Լ :

1.— Տեառնուոր եպո. Հարթայ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին (506).— Գրիգ Թղթոց, էջ 41 :

2.— Պարզեա եպո. Հարթայ, գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

3.— Ներսէս եպո. Հարթայ, մասնակցած է Ներսէս Գ.ի օրով զումարած Դուինի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Ալփիէոս եպո. Հարթայ, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Գ. Թղթոց, էջ 223 :

5.— Սահակ եպո. Հարթայ, ներկայ եղած է Պարտաւի Ժողովին (768).— Հանդ. Ամսօրեայ, 1905, էջ 367 :

Ե.— Բզնունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Ը, Կոնդակ ԺԳ :

1.— Սուրմակ եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Արտաշատի Ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22 : Փարպեցի, էջ 134 :

2.— Աբահամ եպո. Բզնունեաց, խոստովանող, ձեռնադրուած է ը. 465ին.— Փարպեցի, էջ 343 :

3.— Սամուէլ եպո. Բզնունեաց, գործակից Բարդէն կաթողիկոսի.— Գ. Թղթոց, էջ 41 :

4.— Յովհաննէս եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, Ներսէս Գ. Իշխանգի կաթողիկոսի օրով.— Աղբապ. էջ 712 :

5.— Եղիս եպո. Բզնունեաց, որ ապա եղաւ կաթողիկոս (703).— Ասողիկ, Պետերբուրգ, էջ 102 :

6.— Թէոդորոս եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Գ. Թղթոց, էջ 223 :

2.— Գնունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Ի, Ուխտանէս ԺԸ, Կոնդակ ԺԸ :

1.— Պօղոս եպս. Գնունեաց, զործակցած է Բարսիլէ կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 42:

2.— Թէոդորոս եպս. Գնունեաց, մասնակցած է Դուրիի ժողովին, Ներսէս Գ. կաթողիկոսի ժամանակ.— Յուզակ Զեռ. Երուսաղէմի, Բ. Հատոր, էջ 77: Շողակաթ, Վաղարշապատ, էջ 174:— Ուրիշ ձեռագրի մը մէջ Գնունեաց այս եպիսկոպոսին անունը կարդացուել է Թադէոս.— Ազգպ.— էջ 712:

3.— Յովհաննէս եպս. Գնունեաց, մասնակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

է.— Ապտուռնեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ ԺԶ, Ուխտանէս ԺԶ, Կոնդակ Թ:

1.— Երեմիա եպս. Ազանունեաց, մասնակցած է Արտաշատի ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22: Փարպեցի, էջ 134:

2.— Յոհան եպս. Ազանունեաց, զործակցած է Ներսէս Բ. կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 73:

3.— Քրիստափոր եպս. Ազանունեաց, մին է Աբրահամ կաթողիկոսին ուղղուած միաբանական ձեռնարկը ստորագրողներէն (607) եւ հետագային անոր զործակիցներէն (Գ. Թղթոց, էջ 151, 196: Կաղանկատուացի, Բ. խթ): Աւելի ետքը կարճ շրջան մըն ալ պաշտօնավարած է իբրեւ կաթողիկոս (628-630).— Ազգպ.— էջ 877:

4.— Երեմիա եպս. Ազանունեաց, մաս-

նակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

Ը.— Խոռխոռունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ ԺԲ, Ուխտանէս ԺԴ, Կոնդակ ԺԴ:

1.— Աղան եպս. Խոռխոռունեաց, զործակցած է Բարսիլէ կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 41:

2.— Մաշտոց եպս. Խոռխոռունեաց, զործակցած է Ներսէս Բ. եւ Յովհաննէս Գարեղանի կաթողիկոսներուն, 2, դարու կիսուն.— Գ. Թղթոց, էջ 70, 73, 81:

3.— Մովսէս եպս. Խոռխոռունեաց, մին է Աբրահամ կաթողիկոսին ուղղուած ձեռնարկը ստորագրողներէն (607) եւ անոր հետագայ զործակիցներէն.— Գ. Թղթոց, էջ 151, 196: Կաղանկատուացի, Բ. խթ:

4.— Գրիգոր եպս. Խոռխոռունեաց, մասնակցած է Դուրիի ժողովին, Ներսէս Գ. կաթողիկոսի օրով.— Ազգպ.— էջ 712:

5.— Սիմէոն եպս. Խոռխոռունեաց, զործակից Եղիա կաթողիկոսի, Ը, դարու ըսկիզբը.— Կաղանկատուացի, Գ. ք:

6.— Նարկիսոս եպս. Խոռխոռունեաց, մասնակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

7.— Դաւիթ եպս. Խոռխոռունեաց, յիշուած է 958 թուին, Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի օրով.— Արաբատ, 1897, էջ 142:

Հոս կը վերջանան Տուրուբերան նահանգին պատկանող եպիսկոպոսութիւնները:

(Շար. 1)

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ՄԵՋԵՆ

1867-ի Ապրիլին, Հայ երուսաղէմը՝ ընդառաջելով Անգլիոյ Վիքթորիա Թագուհիի մէկ խնդրանքին՝ Եթովպիոյ մէջ վար զբրտած Անգլիացիներու ազատ արձակման առերշուքեամբ, Եթովպիոյ Թէոտրոս Թաւաւորին մօտ բարեխօս կը զրկէ պատուիրակութիւն մը, գլխաւորութեամբ Իսահակ Կպս. Բարեբղջիի: Առաջելութիւնը երկու տարիներ Եթովպիոյ մէջ չարչարուելէ վերջ, 1869-ին կը վերադառնայ Աթոռ: Վիքթորիա Թագուհին մեծապէս կը գնահատէ Հայոց այդ անձնութիւններն ու մարզախրական ոգին, նստյի Պատրիարքին կը զրկէ իր ամուսնոյն՝ Էլյարթ Իլիանին եւ զահաժառանգ Խոռըրտ Իլիանին (Հետագային Խոռըրտ է.): Եթովպիոյ նկարները՝ ուղղուած Նորին Ամենապատուութիւն Պատրիարքին Հայոց, յերուսաղէմ, 10 Դեկտեմբեր 1869 Թուակիր նամակով, որմէ կ'արտագրենք հետեւեայ տողերը.

Նորին Վեհափառութեան Երուսաղէմի Հիպատոսը քան չըբաւ իմացնել մեզ Հայէլիստան գնացող եպիսկոպոսին երկար միջոց հոն մնալէն յետոյ կրկին ողջամբ Երուսաղէմ դառնալը, զոր Ձեր Ամենապատուութիւնը զրկած էր՝ հոն գերութեան մէջ եղող անգլիացի Հպատակաց ազատութեան համար միջնորդելու:

Սոյն լուրը մեծ ուրախութեամբ ստացաւ Նորին Վեհափառութիւնը, եւ Հրաման ըրաւ ինձ որ իմացնեմ Ձեր Ամենապատուութեան, որ ցանկայով Թագուհիին յայտնել թէ ո'րքան մեծ արժէք տուած է այն սիրելի օգնութեանը զոր Ձեր Տէրութիւնը փութաց շնորհել Հայէլիստանի մէջ եղող Իր ծառաներուն միւթարութեան համար, ուստի Հրամայեց ինձ Նորին Վեհափառութիւնը որ Իր իշխան ամուսնոյն եւ Կալլէսի Իլիանին կենդանադիր պատկերները սոյն նամակին հետ Ձեզի ուղարկեմ:

Աւելցնենք որ Թագուհին ճանապարհածախսի անուժով կը զրկէ նաեւ Հազար ոսկի:

Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութիւնը յերջացած էր, 1869 Ապրիլ 25-ի գիշերը կրակի կը տրուին Բեթղհէմի Ս. Մնեղեան Այրին վարագոյրներն ու պատկերները: Լատինք Հայոց եւ Յունաց կ'արգելեն նոր պատկերի, վարագոյրի ու կանթեղներու գետեղումը: Լատինք տեղի կու տան Կառավարի Հրամանին առջեւ, բայց մի քանի օր վերջ կ'աներկուսեան շայն Եթովպիոյ Նոսրեմ գետեղումը: Այս անգամ տեղի կու տան Սուլթանին Հրամանին առջեւ միայն, կոթնելով Երուսաղէմի Փրանսական Հիւպատոսի հաւատարմութիւն: Լատիններու այս անոպայ քալը պատճառ կ'ըլլայ որ Ս. Յակոբայ Միաբանութիւնը շնորհադրիէ դիմեք, չթոյլարգէ որ այնուհետեւ շարունակեն պատարագել (տարին մէկ անգամ) Ս. Յակոբայ Տաճարին եւ Ս. Փրկչայ վանքին մէջ:

1869-ին մէկը միւսին ետեւէն Երուսաղէմ կու գան եւ կ'այցելեն Ս. Յակոբայ Աթոռը՝ Աւստրո-Հունգարիոյ Կայսրը՝ Ֆրանսուս Ժոզէֆ, Գերմանիոյ գահաժառանգ Իլիանը՝ Ֆրեդրիք Վիլհելմ (Հետագային Կայսր Վիլհելմ Բ. եւ Հրմիքը՝ Առաջին Ալեքսանդրային), Իտալիոյ Վիքթոր Էմանուէլ Բ. Թագաւորին տղան Ամետի, որ Հետագային եղաւ Սլոանիոյ Թագաւորը կարճ տառն մը (Տ. Ս. էջ՝ 1169): Այս առթիւ անլցնենք որ ասկէ առաջ, Կիլիկիոյ Հայ վեհապետներէն՝ Հեթում, Լեւոն Դ. եւ Լեւոն Ե. էն զատ Ս. Յակոբայ Աթոռը այցելած են՝ Պարսկաստանի Մեհմէտ Շահին գահաժառանգը՝ Նասրէտտին Միրզա (1842), Բրուսիոյ Թագաւորին եղբայրը՝ Իլիան Ալպերտ (1842), Աւստրո-Հունգարիոյ Կայսրը՝ եղբայրը՝ Ֆրանցինս Մաքսիմիլիան (1855), Աւստրո-Հունգարիոյ Կայսրը՝ Ֆրանսուս Ժոզէֆ եւ Պենիքայի գահաժառանգ Իլիանը (1853) եւ Վերջացած Հայոց Եոյակապ Պատրիարքարանին՝ զարմանքով մը կը հար-

ցընեն թէ որո՞ւն ծախքով շինուած է այն, եւ երբ կը տեղեկանան թէ ազգային նպատակով շինուած է, կը հիանան Հայ ազգի բարեպաշտութեան եւ Պատրիարքին մեծագործութեան վրայ՝ կ'ըսէ մեր պատմագիրը (Տ. Ս. էջ՝ 1089): Նոյնպէս կ'այցելեն՝ Ռուսոյ Աղեքասնդր Բ. Յարին եղբայրը՝ Մեծ Դուքս Կոստանդին (1859), Վիքթորիա Թաշուհիին տղան՝ Իշխան Շանփորի Դուքսը (1861) եւ Ֆրանսուա Ժորճէֆ Կայսեր եղբորորդին՝ Մոտենայի Դուքսը՝ 1864-ին:

Երբ կը շրջենք Հայ Երուսաղէմի պատմութեան էջերը, շնք կրնար անտես առնել Մեծ Արաբի, մերթ՝ Կարկուրի դատ անունով ծանօթ մեծածախս դատաւարութիւնը, որ տեւեց աւելի քան 4 տարիներ (1883-1887), քամեց Հայ Երուսաղէմի դանձը եւ հազարաւոր էջեր գրաւեց չտուղեալ Հայ լրագրութենէն: Կարկուր անունով անտպայ վաշխառու մը, Երուսաղէմ քաղաքի կեդրոնական մասին մէջ, մեծ ապագայ խոստացող վանքապատկան 80.000 քառակուսի հողի դէմ դատ կը բանայ 1883-ին, տարիներով որոճալէ վերջ: Կողմերը կը ծախսեն հարիւր հազարներ, Միաբանութիւնը՝ իր իրաւունքը պաշտպանելու, իսկ Կարկուր՝ կորցնելու համար: Հաջք առնեն ատեն կ'ունենան 4-5 պաշտպան փաստաբաններ, փրկելու համար իրենց վտանգուած իրաւունքը: Երուսաղէմի դատաւարներուն աշառութիւնը դատը կը քշէ կը տանի Պոլիս, Սուլթանին ոտքը: Սուլթանը, յետ քննութեան, 1887-ին կը յայտարարէ Կարկուրի փաստաթուղթերը անվստիս եւ Հայոց իրաւունքը՝ անվերաբերման:

1889 Մայիս 20-ին Երուսաղէմ կը հասնի Նսայի Պատրիարքի յաջորդ Յարութիւն Պատրիարք Վեհապետեան, ընտրութենէն 2½ տարիներ վերջ, իր հետ ունենալով Պետութեան՝ Հայ Երուսաղէմի հաշույն դանձած տուրքերէն 20.000 ոսկիի մօտ գումար:

Վեհապետեան Պատրիարք կը հետամտի ջնջել պարտերը եւ ստեղծել հասութիւններ կալուածներ: Պարտքերու հաշուին եղած պետական գանձումները դիմէ կ'ընեն յուսախար: Դանձումներուն անձամբ հետեւելու համար 1893-ին կ'անցնի Պոլիս եւ կը վերա-

դառնայ Աթոս, առանց չօշափելի յաջողութեան:

Հայ Երուսաղէմի պարտքերու հարցը եւ ելեւմտական հաշուեցոյցներու կնճիւր կը վրդովէ Ս. Յակոբայ Միաբանութեան խաղաղութիւնն ու Պոլսոյ Ազգային Իշխանութիւնները: Հայ Պոլսոյ յաջորդական քննիչ պատուիրակութիւնները կը դատապարտեն հաշուեթույն ելեւմտից տեսուչ Մաքսուտեան Ղեւոնդ Վարդապետը: Երեւոյնազարդ Վեհապետեան Պատրիարք չնորհադուրի կ'ընէ Մաքսուտեան Ղեւոնդ Վարդապետը եւ կը ճամբէ Պոլիս՝ հաշուետուութեան համար: Իրերայաջորդ գէպերը (Օսմանեան Սահմանադրութեան հաշտուումը, Օրմանեան Պատրիարքի հրաժարումը, Իզմիրլեան Պատրիարքի Կաթողիկոսացումը, Պոլսոյ ապարդին միջամտութիւնն ու անվճարած գործելակերպը) կը հեռացնեն տագնապին լուծումը:

Միջանկեալ՝ 1898 Հոկտ. 17-ին, Պոլսոյ ճամբով Երուսաղէմ կը հասնին Գերմանիոյ Վիլհելմ Կայսրը եւ Կայսրուհին: Միւս Պատրիարքարաններէն առաջ կ'այցելեն Ս. Յակոբայ վանքը եւ կը հիւրասիրուին Պատրիարքարանի փառահեղ արքայական սրահին մէջ:

1910-ին Պոլսոյ Երկ պատուիրակութեան օրերուն, պետութեան նախաձեռնութեամբ Հայ Սիոնէն ներս կը վերահաստատուի խաղաղութիւնը եւ Վեհապետեան Պատրիարք 1910-ի աշնան կը փակէ իր աչքերը խաղաղութեան մէջ, իր ետին թողլով մեծ ձեռնարկներու կարգին անլոյծ հարցերու շարք մը:

Դանիէլ Նպս. Յակոբեանի տեղապահութեան շրջանին (1910-1913) Հայ Երուսաղէմը կ'ունենայ համեմատական խաղաղութիւն, բայց Պոլսոյ Կեդր. Վարչութիւնը 1914-ի սկիզբները կը ստիպուի Երուսաղէմ ղրկել Օրմանեան-Թէքէեան պատուիրակութիւնը՝ լուծելու համար Երուսաղէմի խրնդիրը: Պատուիրակութեան արմատական միջոցառումներու պտղաբերումէն առաջ կը սկսին Առաջին եղեռնի արիւնաթոր նախաքայլերը: Երուսաղէմ կը մէկտեղուի տաճկահայ կղերականութեան միացորդացր,

գլխատրութեամբ Կիլիկիոյ Սահակ Բ. Կաթողիկոսի եւ Բրբաղեան դաւով Սահակ Բ. կր հռչակուի Քրիստոսոսայց Պատրիարք-Կաթողիկոս: Նշանակուած արեւմարբութեաք հառաւարութեանն, Պատրիարք-Կաթողիկոսութիւնը կը դադրի 1918-ին Բրբաղեան գլխատրութեանն անձնատուութեամբ: Սահակ Բ. կ'անցնի ազատագրուած Կիլիկիա, իսկ Օրմանեան Պատրիարք՝ գրաւեալ Պոլիս:

Հայ Երուսաղէմի անգլիական գրաւման ուժերու թոյլտուութեամբ, կը վերակազմակերպուի եւ 1921-ին Ս. Յակոբայ Աթոռին գահակալ կ'ընտրուի Նիկիէ Արք. Դուրեան եւ Տեառնեղոր բազմադարեան Աթոռին համար կր սկսի նոր դարազրուի մը: Քայ Հոգեւորականութեան այս մաքարկրօն, լուսամիտ եւ պատկառելի ներկայացուցիչը, իր առիւնըող անձնաւորութեամբ եւ վայելած եղական ժողովրդականութեամբ, շուտով գլխադի կր դնէ իր տունը, եւ կը բաձայ պատուաբեր էջ մը՝ Հայ Երուսաղէմի համար:

Կրթատէր Դուրեանի առաջին գործը կ'ըլլայ լայն բանալ Ժառանգաւորաց-Ընծայաւորանի գոները: Դուրեանի Հրաւէրով Երուսաղէմ կու գայ Արմաշական Բարդէն Նպս. Կիւլէսէրեան (Հետագային Աթոռակից Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ): 1925-ին, Կիւլէսէրեան Սրբ. կր նուիրուի Հայ Երուսաղէմի վերելքին, իբր դասախօս՝ Ժառանգաւորաց-Ընծայաւորանի, խմբադրապետ՝ Վիտնի եւ աջակից Դուրեանի:

1927-ի երկրաշարժը դաւլի միասնեք կը հասցնէ Ս. Յարութեան Տաճարին, Ս. Յակոբայ վանքին եւ այլ հայապատկան շէնքերուն: Կր նորոգուի Ս. Յակոբայ վանքը եւ կր բարեկարգուի, կը վերաշինուի ազգային նախակրթարանն ու մանկապարտէզը՝ Թարգմանապր եւ կր ճարտար Պատրիարքարանը:

Կր կազմուին Կիւլպէնկեան եւ Մեղեռեան դասարանները, որոնք կը սնանին Դուրեանի բարձր օրինակուն ու ոսկերեքան շունչով, եւ Կիւլպէնկեանի բազմաժողով տաղանդով, միաժամանակ կը վայելին հեղահամ-բոյր Նշանեանի զեկապարտութիւնը:

1928-ին Ընծայաւորանի նոր շրջանը կ'ունենայ իր անդարնիկ հունձը՝ չորս աքեղաներ, որոնցմէ 2 խոտմալիցներ, Տիրան Արք. Ներսիսեան եւ Նորայր Արք. Պողարեան կը շրկուին Երուսաղ, ի խնդիր բարձր ուսման եւ պատարաստելու համար Ընծայաւորանի դասախօսի կարեւոր պաշտօնին:

Դուրեանի օրով, 1929-ին, կը կառուցուի Կիւլպէնկեան Մատենադարանը, մեծ բարեբար Գալուստ Կիւլպէնկեանի իշխանական նուիրատուութեամբ, ուր կ'ամփոփուին վանքին հին ու նոր գրքերը եւ որոնք նոր գնումներով շուտով կը հասնին 50,000-ի, Կիւլպէնկեան Մատենադարանը հարուստ է հայադիտական աղբիւրներով, հայ եւ օտար լեզուներով, մանաւանդ թերթերու եւ պարբերաթերթերու հաւաքածոներով:

1929 Հոկտ. 26-ին, Թարգմանաշաց տօնին, մեծ շուքով կը տօնուի արքանքոն Հոգեւորական եւ անվիճելի բարձր մատուրական Դուրեանի քահանայութեան խնամակար: Յիւնամեակի հասոյթը կը յատկացուի յիւսուցման, որուն հասոյթով Հեղեհեան կը ծաւալի Դուրեան Մատենաշարը:

Դուրեան, ընդառաջելով տնաւեր, բուռնադուրկ Կիլիկեան Աթոռի Գահակալ Սահակ Բ. Կաթողիկոսի խնդրանքին, աւժամապէս Կիլիկեան Աթոռին կը փոխանցէ Երուսաղէմապատկան Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Հաթաքիոյ թեմերը, իրենց վանքապատկան եկեղեցի ու կալուածներով:

Հայ Երուսաղէմի պայծառ երկնակամար 1930-ին յանկարծ կը մթաղնի շողարձակ աստղի մը շէջումով՝ Դուրեանի անակրկն վախճանումով: Կորուստը մեծ էր եւ սուղը ծանր: Բայց 1931-ին Դուրեանի կը յաշորէ Օրմանեանի եւ Դուրեանի Արմաշի արժանաւորապոյն ոսկերէն Թորդոմ Արք. Դուրեանի պակասը՝ իր հմտութեամբ, բարձր հեղինակութեամբ, անասկարկ նուիրումով եւ օրինակելի ջանասիրութեամբ:

1930-ին Ընծայաւորանի կ'ունենայ իր 2-րդ հունձը, Կիւլպէնկեան 8 ոսկեր, որոնցմէ Հայկազուն, Սիոն, եւ Շաւարշ Արեղանեք

չատ չանցած կը դառնան արժանաւոր իշխանները Հայ Եկեղեցոյ:

1932-ին Ընծայարանը կ'ունենայ Մեկտեմբեր 7 տաներ, որոնցմէ Եղիշէ Արք. Տէրաւրեանն եւ Ծնորժ Արք. Գալուստեան այսօր դահակալներն են Երուսաղէմի եւ Պոլսոյ Աթոռներուն:

1932-ին Մեծ Արտին վրայ կը շինուի, Օննիկ Զէթինեանի բարերարութեամբ՝ Զէթինեանալէնը, բարձրացնելով Մեծ Արտին արժէքն ու հասութեան կալուածներու մուտքի դուռը:

Թորգոմ Պատր. Հայ Երուսաղէմի ելեւմուտքը (պիւտճէն) հաւատարակչութիւն եւ զայն ապահով հիմնուած վրայ դնելու վճռականութիւնով, Աթոռ կը հարստիւր նախկին Ռամանեան Նախարար Ռսկան Պէյ Մարտիկեանը: Մարտիկեան Պէյ կը գննէ, կ'ուսումնասիրէ էլէք-մուտքի աղբիւրները, կը պատրաստէ ուղեցոյց-յատակագիր մը ելեւմուտքը հաւասարակչելու եւ մուտքերը աւելցնելու համար, եւ վաճէին տնտեսական միճակը կը դառնայ խիստ քաջալերական:

1936-ին՝ Յուդայի Յաղթական Աւիւժը, Եթովպիոյ Կայսր Հայլէ Սէլասիեն, Եւրոպայի իրիշէր արթնցնելու իր ճամբուն վրայ, 2-րդ անգամ կ'այցելէ Ս. Յակոբայ Աթոռը եւ կը խնդրէ Թորգոմ Պատրիարքի օրհնութիւնը, ծունկի գալով: Թորգոմ Պատրիարք, իր օրհնութիւնը տայէ վերջ եւ դատակնդելու համար մշտահար Վեհապետը, կ'որհ. «Վեհապետ Արքայ, իմ ազգանունս Գուշակեան է. կը գտնակեմ որ Գուշ պիտի վերստանաք Ձեր գահը, Տէր պիտի պաշտպանէ Ձեզ եւ Ձեր ձեռքով խաղաղութիւն պիտի տայ եւ թովսիտի Ձեր ժողովուրդին: Տիրոջ ապաւինեցէ եւ Տէրը ըլլայ Ձեր պաշտպանը: Այս գեղեցիկ գրուագր մեկի հաղորդեց Թորգոմ Պատրիարքի պաւագանակիրը եւ ներկայիս անոր յաջորդներէն Տ. Եղիշէ Արք. Տէրաւրեան: Կ'որոշէ թէ Կայսրը 1941-ին իր գահը վերստանալէ եւ իր ժողովուրդը Փաշիտալունէն ազատագրելէ վերջ, կը յիշէ Թորգոմ Պատրիարքի գուշակութիւնը: Եւ այդեօք ա՛յս էր պատճառը կայսերական այն բացորոշ բարեացակամութեան՝ որուն բարիքները կը մայիլէ Եթովպահայ գաղութը:

Ընծայարանի տեսուչ եւ վաստակաւոր ուսուցիչ Մեհրուպ Նշանեանի Պատրիարքութիւնը կը զուգարդիւ (1939-1944) Երկրորդ Աշխարհամարտի ամուլ տարիներուն եւ աւարար եւ հրեայ կնճիթի ալիկոծութեան, Իսկ Կիւրեղ Պատրիարք Իսրայէլեան (1944-1948) միշտ կը մնայ կաշկանդուած արար եւ հրեայ կոիւնտերու ստեղծած դժուարութիւններով եւ իր ժողովուրդը անորոշ նշանակեալներու արձակուած զնդակներուն դէմ պաշտպանելու ապերախտ աշխատանքով: Ի վերջոյ զորհ կ'ըլլայ այդ թունալից մթնոլորտին:

1948-ին Պաղեստինի երկփեղկումը Հայ Երուսաղէմին համար կը ստեղծէ դժուարին պայմաններ, եւ կը քայքայուի երկրին տրեւեռութիւնը: Հազարաւոր սաղիմահայեր կ'ապաստանին Ս. Յակոբայ Ղանջը եւ կը մնան կարօտ անոր հողատարութեան: Կը ցամաքին վաճէին եկամուտի ակերը եւ կը կրկնապատկուին ծախքերը: Եւ այսօր, 18 տարիներէ ի վեր, Հայ Երուսաղէմը բաց պահելու համար (ինչ որ կ'ընէ) իր կրթական հաստատութիւնները ուր հայեցի կրթութիւն կը ստանան չուրջ 1500 աշակերտներ 1. չփակելու համար իր սեղանատան խոհանոցը, ուրիշ կը սնանան Միաբանութեան կարդին քանի մը հարիւր Հայ դպրական ընտանիքներ, պարտաւորուած է քաշել իր դատին եւ ապաւինիլ բարեկեցիկ գաղութներու երարարական օղնութեան, երբ ան դարձիւ էր ինքնաբաւ եւ կը հասնէր իր յաւանուն կարիքներուն՝ ստանց արտաքին օգնութեան, ինչպէս կը վկայեն 1930-1950 տարիները: Վստահ ենք Հայ Երուսաղէմի կրկին պիտի դառնայ ինքնաբաւ եւ նուիրալիրող, Էթէ մի քիչ բարեկուտին պարագաները բնականոն պայմաններու միտահաստատումով:

Կիւրեղ Պատրիարքի վախճանումէն ետք, Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի ութամիսյ տեղապահութեան (1948-1956) յալորդող տարիներու ներքին մրցումումները Հայութեան խնայակեմ վրլլային, Էթէ Հայ Երուսաղէմի առաջնորդող դէմքերը մի քիչ աւելի ապրած ըլլային Գուշեանի, Կիւլէսեանի եւ Գուշակեանի նման հսկաներու շուքին ներքեւ:

Մաղթելի է որ 1956-60-ի տխուր օրերու յիշատակը յանձնուած ըլլայ անցեալին եւ մոռացումի նախախնամական շնորհքին: Ուրովհետեւ այսօր Հայ Ժողովուրդը ունի սրբազան պարտականութիւն մը, պարտք մը՝ հանդէպ իր դարաւոր իրաւունքներուն եւ այդ պարտքը դարձեր է արժանապատւութեան հարց. Ս. Յարութեան Տաճարէ՛ն երբ խօսիլ հաւասարէ հաւասար 500,000,000 կաթոլիկներու եւ 200,000,000 օրթոտոքաներու հետ: Մենք վստահ ենք որ այս անգամ չէ որ Հայը պիտի ընկրկի կամ պիտի նահանջէ. ան նման կամուրջներ չառ է տեսի որ անցեր, պատուով դուրս գալով պայքարէն: Հայը այս անգամուն ալ պիտի երկարէ իր եղբայրական ձեռքը Հայ Երուսաղէմի զինուորեալներուն, վառ պահելու համար Հայկական կանթեղը Ս. Փրկչի Գերեզմանին վերեւ, ա՛յն կանթեղը, որուն մէջ Հայը լեցուցեր է իր արիւնը երբ հասեր է ձէթը եւ չորցեր՝ ձիթենին:

Մեր ներկայ տողերը կը փակենք Օրմանեան Պատրիարքի խորհուրդով, զայն նկատելով պատգամը՝ Հայ Ժողովուրդի մեծագոյն

դաւակներէն մէկուն, որուն կողմ այս պահուս կու գայ մեղի անցեալէն ու Անդենականէն:

«Երուսաղէմի մէջ ընկերովի ստացութիւնները կը ստեղծեն 3 ծանր պարտաւորութիւններ, այսինքն ստացութեանց պահպանութիւն, իրաւանց պաշտպանութիւն եւ պաշտաւանց հշդպահութիւն: Երուսաղէմի Միաբանութիւնը այդ պարտեւորում համապատասխանելու համար կը ստիպուի անհուն տնտեսական, մշտամիմունջ ազօրասացութեան, արթուն հսկողութեան, ծախուց ընդարձակութեան, պայքարներու դիմադրութեան, անհատական հանգիստի զրկման եւ ուրիշ տեսակ տեսակ գոհադութեանց, եւ մինչեւ իսկ ամէր վտանգի եմքարկելու:

Ահա՛ այն կէտերը, որք միսիքարակամ են ազգային զգացմանց համար, եւ որոնց այնչափ հաւատարիմ են միաբանները, եւ որ ամէն նկատառութիւն եւ ճգնաժամ, հակառակութիւն ու զգոնութիւն տեղի կու տա՝ ամենց աչքին առջեւ՝ երբ որ այդ շահերն են որ գործունէութիւն կը պահանջեն»:

(Վերջ)

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՃԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՍԱՂՄՈՍԱՎԱՆՔ

Սաղմոսականներ կը գտնուի Արագածոտն գաւառին մէջ, Քասաղ գետին եզերքը: Այդ անունը ստացած է միաբաններուն անդադար սաղմոսներգութեամբ պարապելուն համար:

Սաղմոսականքի Առաջնորդներէն յիշուած են հետեւեալները:

1.— Յովհաննէս, մականուն Մուկ, 1195.— Յիշատակարանք Ձեռագրաց, էջ 591:

2.— Գրիգոր Վրդ. Ականատես, շ. 1215.— Թաղուած է նոյն վանքին մէջ եւ տապանը դարձած է ուխտատեղի: Իր շրջանին Վաչէ իշխանաց իշխան եւ ամուսինը Մամախանութուն շինած են Ս. Սիոն եկեղեցին.— Սիմէոն կաթողիկոս, Ջամբու, 1873, էջ 289: Ալիշան, Այրարատ, էջ 162, 163:

Ձորս տառեակ տարիներ ետքը Վաչէի որդին Քուրդ իշխան եւ իր ամուսինը Խորիշահ կը շինեն մատուռ մը հանդերձ գրատունով.— Այրարատ, էջ 163: էջմիածին, 1961, Յունիս էջ 44:

3.— Տիրատուր Վերակացու?, 1278ին կը ստանայ մէկ ժողովածոյ, օրինակուած Մկրտիչ Քահանայի կողմէ Կորփի գիւղաքաղաքին մէջ.— Յիշտ. Ձեռ. Թ. 49:

4.— Յակոբ Վարդապետ, 1409-1421.— Այրարատ, էջ 163:

5.— Կիրակոս քաջ Հոստոք, 1496.— Հ. Աճառեան, Յուլիսի Ձեռ. Թաւրիդի, էջ 22:

6.— Սարգիս Յպիսկապոս, 1599?-1606?.— Հետազգային դարձած է Հրմուզբեր Սիւնեաց Մեծ Անպատին (1608) եւ անդ վախճանած (1620).— Գր. Դարբանդգի, Ժամանակագրութիւն, էջ 323, 448: Առ. Դաւրի-ժեցի, Գլուխ ԻԱ:

7.— Մանուէլ Արքեպիսկոպոս, 1632.— Ջամբու, էջ 289:

8.— Յովհաննէս Յպիսկոպոս, 1655-+ 1657.— Վանքը կը նորոգէ եւ կարգ ու կանոն կը հաստատէ, կը հաւաքուին քառասունէ աւելի միաբաններ.— Այրարատ, էջ 164:

9.— Ոսկան Վարդապետ, 1661.— Ջամբու, էջ 289: Այրարատ, էջ 164: Արբահամեան, Կալամազդեր, Երեւան, 1941, էջ 20:

10.— Գաբրիէլ Վարդապետ, 1669ին կը նորոգէ Ս. Աստուածածնի մատուռը.— Այրարատ, էջ 163, 164:

11.— Յովսսսփ (Յովսէփ) Վարդապետ 1707-1721.— Այրարատ, էջ 164: Յովսէփեան, Հաւուց Թառ, էջ 33:

12.— Աւետիք Վարդապետ, 1736-42.— Ջամբու, էջ 290: Այրարատ, էջ 164: Կալամազդեր, էջ 64:

Սաղմոսականքի գրչի մշակներէն ունինք սակաւաթիւ անուններ միայն, այսպէս,

Ա.— Գեորգ Սկիւռացի, 1267ին ժամանակ մը կեցած է Սաղմոսականք, եւ հոն աւարտած է Տօմապատմութիւն մը առաջին հատորին ընդօրինակութիւնը.— Այրարատ, 163:

Բ.— Աստուածատուր Կրօնաւոր, 1320ին օրինակած է մէկ Աւետարան.— Լ. Ս. Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, Թ. 203:

Գ.— Մկրտիչ Յզէգեցի, Գրիչ, 1413ին օրինակած է մէկ Լուծմունց Գր. Աստուածաբանի Առ Որս Գրքին, եւ իբր յիշատակ նուիրած է իր հոգեւոր եղբոր Թովմա Մեծոփեցի Վարդապետին.— Լ. Ս. Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Մասն Ա., Թ. 148:

Դ.— Կարապետ Կուսակոթմ Քաշումայ, Գրիչ, աշակերտ եւ հոգեւոր որդի տէր Աստուածատուր վարդապետի. 1436ին օրինակած է մէկ Մաշտոց.— Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Մասն Ա., Թ. 509:

Ե.— Յովհաննէս Արեգայ, Գրիչ, 1496ին ուսարտած է օրինակութիւնը Աւետարանի մը, Սպահանի խնդրանքով.— Հ. Աճառեան, Յուլիսի Ձեռ. Թաւրիդի, էջ 22:

Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԴՊՐՈՂՅԸ ԵՒ ԱՐԴԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

Դ. ՀԱՅ ՌԻՍՈՒՑԻՅԸ

Մեր կեանքին մէջ չկայ մէկը աւելի՛ դոփետի ու փառարանանքի արժանացած, քան Հայ ուսուցիչը: Միաժամանակ, նոյն այդ կեանքին մէջ չկայ մէկը աւելի՛ լքուած, աւելի՛ անտեսութեամբ եւ աւելի՛ նուազատ փրճակի ենթարկուած՝ քան Հայ ուսուցիչը: Տարարանութիւն մըն է ասիկա, անհասկընալի եւ արամարանութեան ո՛չ մէկ օրէնքով կամ դրութեամբ բացատրելի:

Կր յայտարարենք թէ ուսումնասէր ժողովուրդ ենք. Արեւելքի մէջ քաղաքակրթութեան ջանք վեր բռնող կը հռչակենք մենք զմեզ. սակայն նայեցէ՛ք Հայ դպրոցներու վիճակին, ուսումնասիրեցէ՛ք Հայ ուսուցչին կացութիւնն ու պայմանները, եւ պիտի համոզուէք թէ վերը յայտարարուածները կրնան ճիշդ եղած ըլլալ տարբեր դարերու համար: Անոնք ա՛յ մէկ պարագայի կը համապատասխանեն վերջին հարիւր տարիներու մեր իրականութեան:

Պոյիս թէ Թիֆլիս, Իզմիր թէ Մոսկուա, գաւառական քաղաքներ թէ արտասահման՝ մէկ պատկեր կը դնուի մեր մաքրին առջեւ. խարխուղ տեսիլ մը որպէ՛ս դպրոց, տարիներու կրկնէներէն նոյնքան մըն ալ խորթ լուսաւորութիւն մը՝ մանուկներուն մեր ճիւղաբանչը սորվեցնելու:

Եթէ այս էր պարագան նախքան Առաջին Մեծ Պատերազմը, միւս կողմէ՛ արտասահմանի կազմութեամբ միայն միջնակարգ եւ անձեքեր փոխուած են, ոգին ու աշխատելու ձեւը նոյնը մնացած ըլլալով:

Ո՞վ է՞ լսած ամիսներով աշխատավարձ չտացած ընտանիքի տէր ուսուցչներուն մասին. ո՞վ է՞ տեսած ծերունազարդ մշակներ՝ որոնք իրենց կեանքի արեւամուտին, մէկ օրէն միւսը՝ դադարեցուած են աշխա-

տանքէ եւ հետեւաբար՝ զրկուած օրական հացը հայթայթելու տարրական միջոցներէ: Աւ տակաւին, ո՞վ ծանօթ է՞ սիրտ ու մարմին մաշեցնող այն սպասումներուն՝ որոնք ամէն տարի կանոնաւոր ճշգրտահաշիւութեամբ կը կրկնուին, դպրոցական վերամուտէն առաջ, ուսուցչի՝ ճշդհաշիւութեամբ չընդունուած, սակայն տեղեւորութեան ճշգրտահաշիւութեամբ՝ ո՞վ է՞ չի գիտեր նիւթական վիճակը Հայ ուսուցչին, ո՞վ է՞ տեսած խեղճ հաշիւաւորներն ու տան կահ-կարասին անոր՝ որ իր աշխուժական ասպարէզին բերումով պէտք էր ըլլար ամենէն պատուաւոր, յարգելի ու նիւթապէս բարեկեցիկը:

Այս յօդուածաշարքին ընթացքին առիթը յաճախ ներկայացաւ մասնանշելու մեր դպրոցներէն ներս գոյութիւն ունեցող թերիները եւ քննադատելի կողմերը, ու այդ պահանջներու զլխաւոր պատասխանատուն նկատուեցան ուսուցչներն ու տնօրէնները:

Դպրոցական կեանքի բարձր ընթացքին համար անհրաժեշտ է ունենալ մասնագէտ եւ միջոցաւ լաւ վարձատրուած ուսուցչներ: Մասնագէտ անոր համար, որ գիտութիւններու եւ այլ նիւթերու զլխատոյտ յառաջանող դպրոցական թափին մէջ՝ անկարելի է նիւթի մը տարբերը հազիւ իւրացուցած ուսուցչի մը յանձնել տղոց կրթութիւնը: Իսկ լաւ վարձատրուած, որովհետեւ ընդհանրապէս ամէն սխալ ու թերի կրնայ այս կէտէն ծագում առնել: Երբ դաստիարակի մը նիւթական կացութիւնը ապահով է՞, ան չի՛ կրնար հանդարտ մշտնջող իր պաշտօնին հետեւն ըլլալ, ուսադրութիւնը կեդրոնացնել իր գործին վրայ: Հետեւաբար, եթէ անհրաժեշտ պայմաններ չեն ստեղծուած՝ աշխատանքի համար, ենթակայն կարելի է՛ ըլլար ճշգրտահաշիւութիւն, բարեխղճութիւն, զոհողութեան ոգի՝ եւ նման

գեղեցիկ յատկութիւններ ակնկալել: Արդեօք նախապայման չէ՞ յիշեալ առաքինութիւնները առաջին հերթին դպրոցով վարիչ-Անրէն յուսալ...: Ի՞նչ իրաւունքով մարդոցմէ կը պահանջենք բաներ՝ դորս անոնց չենք տուած եւ կամ զորս մենք չունինք...:

Հայ դպրոցներուն ցաւին մէկ երեսը այն է, որ Հին օրերէն ի վեր ուսուցչութիւնը նկատուած է զազգային գործ՝ մը, հետեւաբար ուսուցչին ալ զազգային գործիչ՝ մը: Եայնքան անձ մը՝ որ պէտք է տիւ եւ գիշեր տքնի, չարչարուի ու փոխարէն գրեթէ ոչինչ ստանայ, եւ կամ, օտաճալու պարտաւային՝ ալ ոչինչը ինքունի որպէս երեսին նկատուած ողորմութիւն... Այս ցաւերը եւ այս մասնագութիւնները երեւակայութեան արդիւնք չեն, եւ կամ միայն վէպերու կամ պատմութեան գրքերու էջերէն չեն դար. ով որ սարկած է Հայ դպրոցներու ուսուցչի կեանքը, ով որ ստիպուած ափ է առնէ Հոգարար-ժուներու կամ Թաղականներու խնամքներն ու տունները, ով որ ամբողջ օր մը (եւ օրեր) դասաւանդելէ եւ չարչարուելէ ետք դպեանին մէջ դաշնկան մը չէ ունեցած հացի կտորով մը իւր խաղը խաբելու, ով որ գիշերներ է լուսցուցած անգործ մնալու մղձաւանջէն հալածական, ան միայն կըրնայ գիտնալ թէ վերը յիշուածները որքան խեղճ ու տկար մէկ պատկերը միայն կը ներկայացնեն իրականութեան: Ձայն բարձրացնել, հակառակը պոռալ եւ այս ու այն վկայութեան կանչել՝ կը նշանակէ պարզապէս սխալին գոյութիւնը չընդունիլ, չհամոզուիլ՝ գործողութիւնը սխալման անարդարութեան եւ չարունակել նոյն ընթացքը: Ո՛րք կը չանէ նման կամակորութենէ մը, բայց կը վնասէ Հայ մանուկը, կը վտանգուի Հայ դպրոցին ապագան եւ արտասահմանի մեր կեանքին տեւողութիւնը մեծապէս կը կրճատուի:

Եթէ այսքան երկար կը գրենք ուսուցչիչներու նիւթական վիճակին մասին, մեր նրպատակը չէ ամէն բան դրամի եւ առեւտուրի վերաբերյ՝ դաստիարակչական սրբազան գործին մէջ եւս մտնելով շուկայի հաշիւները: Ընդհակառակը, կը խորհինք որ ուսուցչիչներու վարձատրութեան հարցը միանգամընդմիջ տուածելով՝ զանոնք վերջնականապէս ազատած կ'ըլլանք բազմաթիւ

մասնագութիւններէ եւ իրաւունքը կ'ունենանք անոնցմէ ակնկալելու պարտահանալ աշխատանք եւ խղճամիտ վերաբերմունք:

Այս պատճառաւ ալ անհրաժեշտ է գտնել յարմարագոյն եւ ամենին արդար դրութիւն մը ուսուցչիչներու աշխատանքը գնահատելու եւ ըստ այնմ վարձատրելու: Պայման է որ պարբերական բայց կանոնաւոր յաւելումներու սխալմամբ մը ստեղծուի, որպէսզի ուսուցչիչներ շարաթը անգամ մը տնօրէնին դուրը ափ չառնեն յաւելումներ խնդրելու: Տակաւին, ժամանակն է որ սկսինք խորհիլ հանգստեան թոշակի մասին, որպէսզի առեւտուրը ալ մեւել յարգած ըլլանք իր բոլոր առարկայ դաստիարակի մը տարիներու նուիրումը:

Ինչո՞ւ հայ վարժարաններ ուսուցչի տաղանդէ կը տառապին: Ամենէն առաջ այն պատճառով՝ որ կտոր մը լեզու եւ քանի մը թիւ ալ թուարանութիւն գիտցողը կը նախընտրէ համեստ պայտօնեայ ըլլալ բայց կամոմտաւարաբար ամսական ստանալ ու հետեւեալէն բարձրանալ, քան թէ Հայ ուսուցչի ըլլալով ինքզինք կամաւոր կերպով ուրիշներու քահանայութիւն ու դուրսին յանձնել: Այժմ մեր դպրոցները նիւթական միջոցներու գոտարութիւն չունին գրեթէ: Հետեւաբար բոլորովին անարդարաւայելի կը դառնայ ուսուցչիչներու աշխատավարձերուն գայթակղեցուցիչ կերպով ցած մակարդակի վրայ ըլլալը:

Այս բոլորը անհանգստացող իրողութիւններ են, դորս պահին ցաւին անպարկեշտ է եւ ոչ-վայել Հայուն:

Մինչեւ այն ատեն որ ուսուցչիչներու նիւթական պայմանները չբարելաւուին, մինչեւ այն ատեն որ մեր կրթական մշակները ապահովութիւնը չունինք թէ աշխատանքի ու նուիրումի քառասուն կամ աւելի տարիներ ետք դէ՞ք պիտի կրնանք համեստ բայց առաջ մասնագութեան կեանք մը ապրիլ, մեր դպրոցները պիտի մնան նոյն վիճակին մէջ՝ որքան ալ մանկավարժական աղբի ընկրդունքները ներածուին ու արուեստական պատուաստումով փաղցուին Հայ դպրոցներու պատերուն: Մանկավարժական մեծագոյն սկզբունքը՝ յարգելն է մարդուն արժանապատուութիւնը: Երբ մեր դպրոցներուն մէջ ուսուցիչը ամէն բան է բացի ար-

մանապատուութիւն եւ անհատականութիւն ունեցող անձէ՛ մը, ինչպէ՛ս կարելի կ'ըլլայ յուսալ որ ան սիրով եւ նուիրումով աշխատի եւ մանաւա՛նդ չփորձէ ամենազոյգն բողոք մը ներկայացնել: Ո՛չ մէկ մանկավարժական կանոն կրնայ իր պտուղը տալ նման միջավայրերէ ներս: Հոն ուր քացական է ոգին, հոն ուր չկայ պատրաստակամութիւն եւ աշխատելու յարմար մթնոլորտ, հոն ստեղծագործ ու շինարար աշխատանք գոյութիւն չ'ունենար:

Այդ ոգին եւ պատրաստակամութիւնը ոչ մէկ կապ ունին զազգային պարտականութիւններու եւ զոհողութիւններու հետ: Ուսուցչութիւնը ամենէն պատասխանատու, ամենէն լուրջ եւ միաժամանակ ամենէն նւերականն եւ վեհ արուեստն է: Անձ մը որ չունի գիտակցութիւնը իր ասպարէզի լրջութեան, այն որ ներծին ընդունակութիւնը չունի արդիեցնելու, եւ վերջապէս այն ուրուն որտէ՛ն ներս կը բացակայի ոգին, ներքին sense-ը, անկիւս չի՛ կրնար տիպար դաստիարակ եւ ըլլալ, ինչ ազգի կամ խրմբակցութեան ալ պատկանի:

Արտասահմանի մէջ ճիշդ է որ Հայ ուսուցչիւր այլապէս նուիրական պարտականութիւնը ունի իրեն յանձնուած փոքրիկները Հայ մեծցնելու, սակայն այս պարտականութիւնն առաջ կ'առնուին յանձնող պարտաւարութիւնը, որ նոյնն է իրեն ու Յոյնին, Արաբին ու Անգլիացիին համար: Այդ՝ դաստիարակի իր պարտաւարութիւնն է: Միայն ուսումը, միայն մանապէտութիւնը անբաւարար են անձ մը ուսուցչական ասպարէզի թեկնածու դարձնելու: Յաճախ մասնապատկան վկայականներն ու տիտղոսները պարզապէս միջոց են չարաչառութիւններու եւ ուսուցչութիւնը առեւտուրի վերածելու: Երբ կ'ըսենք թէ ուսուցչինք անպայման կերպով պէտք է լաւ վարձատրուին, կ'ուզենք չեւտել թէ այդ դնահատումը պէտք է ըլլայ ամենէն արդար կերպով ու կարողութեան համաձայն, ոչ թէ տիտղոսներու եւ յանձնարարականներու ուժով:

Յաճախ ուսուցչական աթոռներու վրայ բազմաժան կարելի է անսնել մարդէն՝ որոնք պարզապէս տիտղոսակիրներ են, իրենց վրէպականներուն ետին դաստիարակի ամե-

նէն համեռու կարողութիւն մը իսկ վեր բռնելու անկարող: Իսկ նման ճնշմանակալութիւնները մեծագումար ամասականներ կը ստանան զպրոցներէն, ինչ որ կը փաստէ թէ մեր վարժարանները այժմ նիւթական դժւարութիւններ գրեթէ չունին: Տակաւին պէտք է աւելցնել թէ այսպիսի մեծատիտղոս անձեր ընդհանրապէս օտարմնի են, կանչուած՝ իրենց գիտութեան անսահման կարարէն կտոր մըն ալ Հայ տղոց բաժին հանելու...: Եւ այս օտարամոլութիւնը կ'ըլլայ յաճախ ի միաս Հայ ուսուցչին՝ որուն աշխատավարձը պէտք է մնայ համեստ, չըսելու համար խեղճ: Որքան համբերող, որքան եռանդուն, որքան ազնիւ պէտք է եղած ըլլան մեր դաստիարակներէն շատ-շատեր, որ, հազար ու մէկ զրկանքներէ, չարաչառութիւններէ ու նուաստացումներէ ետք իսկ կրթական գործը իրենցը նկատեն, փարին անոր երբեմն տարօրինակ եռանդով ու հոն, պատնէշին վրայ մնան երկար տարիներ, մինչեւ իրենց ուժերուն սպառելը: Բայց մինչեւ ե՛րբ մեր զպրոցները պիտի քայեն ձրի զոհողութիւններու սիւսմով:

Ընդհանրապէս կը բողոքենք թէ մեր ուսուցչիները մասնագէտներ չեն, յաճախ նոյնիսկ հազիւ. նախակրթարանի շրջանաւարտ: Կը բողոքենք եւ կանգ կ'առնենք: Ինչո՞ւ ասակայն քայլ մըն ալ աւելի երթալով՝ չենք փորձեր գտնել պատճառները այդ տխուր իրողութեան: Ինչո՞ւ չենք հարցնիր, օրինակ, թէ ո՞րք են մեր ուսուցչանոցները, մանկավարժական կիբրոնները: Այս բաները պերճանք չեն, այլ՝ անհրաժեշտութիւններ: Այն ժողովուրդը որ գիտէ հարկւարտը զպրոցներ ու բազմաթիւ եկեղեցիներ բարձրացնել օտար ավերու վրայ մէկը միւսին ետեւէն, նոյն այդ Հոյակապ ժողովուրդը շատ դիւրաւ կրնայ վերոյիշեալ կարիքները հոգալ: Կը նշանակէ որ մեզի պակասած են օտաջնորդներ, չենք ունեցած հեռահալեաց բաց դրոճական ղեկավարներ, մեր ազգային կեանքը կազմակերպողներ, որոնք կարեւորին ծրագրել անխտաճելի այս աշխատանքները:

Իսկ ինչ է մասնագէտ Հայ ուսուցչիներու վիճակը:

Գրեթէ նոյնը՝ ինչ որ է համեստ Հայ

դաստիարակին կացութիւնը։ Ու ասիկա պարզ օտարամոլութեան արդիւնք չէ, այլ՝ հետեւանք մեր ուղեղներուն մէջ քարացած մտայնութիւններու, ըստ որոնց Հայ ուսուցիչ մը (զվարժագետն էր) ԿԵՄԵՒ Ե ՆԻՔԻՄԱՅԷՆ անապահով ըլլայ, ուրախ օր պէտք չէ ունենայ։ Եւ իրապէս, որքան տարօրինակ կը Բուի մեզի եւ որքան կը ցնցուինք՝ երբ սեփական ինքնաշարժ ունեցող Հայ ուսուցիչի մը կը հանդիպինք, եւ կամ երբ կը լսենք թէ Հայ դաստիարակ մը կրնայ չափազանց իր ընտանիքին հետ պոռոյտներու երթալ դէպի ծովափ կամ լեռներ...

Դպրոցները վարող վերին մարմինները միշտ ալ պատճառարանութիւն մը ունին իրենց թեւին տակ՝ Հայ համայնարանաւարտ ուսուցչի մը աշխատավարձը ցած մակարդակի մը վրայ պահելու։ Իրենց չկամութեան մէջ երբեմն այնքան յառաջ կ'երթան, որ չեն վարանիր, օրինակ, տարիներու փորձառութիւն ունեցող եւ մանկավարժութեան մէջ մասնագիտացած ուսուցչիներու արժեքը հայ լեզուն դաստիարակելու եղանակները...։ Իսկ առոնք յաճախ մարդիկ են, որոնք իրենց անունը պիտի դժուարանան հայերէնով արձանագրելու։ Նման մարմիններ, խնայողութեան անունով յաճախ կը հեռացնեն մասնագէտ կամ խղճամիտ ուսուցիչներ, փոխարէնը նուազ ամսականով

իւնդէ գոյութիւններ մտցնելու համար դպրոցներէ ներս։

Ու այսպէս, յաւիտենական շրջանակի մը մէջ կը դառնայ մեր կրթական կեանքը առանց որեւէ փոփոխութեան, Հին եւ բրաժոյ դարձած մտայնութիւններով, անիմաստ պայքարներով եւ մարդկային ամենէն տարրական իրաւունքներու կամ պահանջներու ստնակոխումով։

Սակայն մինչեւ ե՞րբ։

Մինչեւ ե՞րբ մեր դպրոցները ազատ ասպարէզ պիտի ըլլան կրթական կեանքին հետ բացարձակապէս առնչութիւն չունեցող մարդոց անձնակազմ փոխարինութիւններուն եւ պայքարներուն, մինչեւ ե՞րբ վարժարաններ չլքեն զոյճ պիտի նկատուին եւ առաջին հանդիպողը անոնցմէ ներս պիտի կարենայ մտնել անարդիւ։

Բայց մանաւանդ՝ մինչեւ ե՞րբ Հայ ուսուցչիչը ինքը չլքեալ զոյճ պիտի համարուի ու որպէս այդպիսին՝ նշաւակ պիտի ըլլայ անհամար զրկանքներու եւ ապերջանիկ կեանքի մը պիտի դատապարտուի։

Եթէ ոչինչ կրնանք ընել, եթէ ոչինչ կրնանք փոխել տիրող դրութիւններէն, գէթ դիտանք մէկ բան— յարգել մեր գաւալմեքսն մտքի ու սրտի հայրերը՝ Հայ դաստիարակները։

(Վերջ)

ԱՐԱՅ ԳԱՆԱՅԻԱՆ

Ս. ՅԱՎՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ — ԲԵՐԿԱԿԱՆՔ

● Եր. 4 Սեպտ.— Է. օր վերափոխման: Ս. Գա-
տարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստու-
ածանայ խորանին վրայ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ.
Սամաէլ Արշ. Աղոյշան:

● Կիր. 5 Սեպտ.— Ը. օր վերափոխման: Մ.
Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Եարութիւն, Ս.
Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամադարն էր Հոգչ.
Տ. Արշէն Արշ. Աղոյշան:

● Բշ. 6 Սեպտ.— Նախատանակին Ի Ս. Եակոբ
նախազանցեց Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Արշեպոս:

● Գշ. 7 Սեպտ.— Ս. Եղիսիմայ եւ Անանայ:
Առաւօտուն, ըստ սովորութեան, Ժամբօրնոյ Հոգչ.
Տ. Եղիսիմ վրդ. Մամուրի զխաւարութեամբ, Միա-
բան Հայրեր մեկեցան Գեթեմանի ձորը, ուր Ս.
Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Եղիսիմի գե-
րեզմանին վրայ Ս. Գատարազը մատուցեց Հոգչ. Տ.
Արշէն Արշ. Խաչատուրեան:

● Եր. 11 Սեպտ.— Նախատանակին Ի Ս. Եակոբ
նախազանցեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպոս:

● Կիր. 12 Սեպտ.— Գիւտ Գօտույ Ս. Աստու-
ածանայ: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Գեթեմանի
Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Մ. Գե-
րեզմանին վրայ: Ժամադարն էր Տաճարին Տեաւոյ՝
Հոգչ. Տ. Վահան Արշ. Թովադեան: Որթնադարձի
Թափօրեկեան նախազանցեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպոս:

● Կիր. 19 Սեպտ.— Բարեկենդան Ս. Խաչի պե-
տոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Եարու-
թիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամադարն
էր Արժ. Տ. Կարապետ ԲՆԵ. Անդրեան:

● Բշ. 20 Սեպտ.— Նախատանակին Ի Ս. Եակոբ
նախազանցեց Գերշ. Տ. Սուրբէն Արշեպոս:

● Գշ. 21 Սեպտ.— Մկուռ Ս. Աստուածածնայ:
Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սուրբէն Արշեպոսի ղեկաւար-
ութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով մեկնե-
ցան Գեթեմանի ձորը, ու զհրաշափառօքով մօտը
գրեթեղին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր
Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Գա-
տարազը մատուցեց Հոգչ. Տ. Եակոբ Վրդ. Վարդան-
եան, եպիսկոպոսական խորհրդի ղեկաւար, եւ քարոզիչ՝
բարան Եաննիկը Վարդ. Բաւաւ յԱնանայէ մօրենին
Մարիամ յոր վրանցաւ Եաննի աստուածային:

● Եր. 25 Սեպտ.— Խաչվերացի մեծանահաջ
նախատանակին Ի Ս. Եակոբ նախազանցեց Ամեն.
Գատրիարք Ս. Հայրը, որ ապա Ս. Խաչափայտի մա-
տուցեց Ս. Գրիգորի մատուակն Թափօրով փոխադրեց
Աւագ Սեպտ:

— Իրիկեանդէմին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուե-

ցան շնորհակցեմի եւ Հովման կարգեր: Հանդիսապետն
էր Ս. Էջմիածնէն Հեաւարար Ս. Աթոռ Ժամանակ
Գերշ. Տ. Վահան Եպոս. Տէրեան:

● Կիր. 28 Սեպտ.— ՅՈՒՆ ՎԵՐԱՅՄԱՆ Ս. ԽԱՅԻՆ:
Մայր Տաճարի Աւագ Սեպտին վրայ օրուան Հանդի-
սաւոր Ս. Գատարազը մատուցեց Գերշ. Տ. Վահան
Եպոս. Տէրեան, որ իսկուցան Հոգիւնուչ քարոզ մը,
Հաղորդելով Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վաթ-
ղէն Ա. Կաթողիկոսի ողջոյնները Ս. Աթոռոյ Ամե-
նապատին: Գատարիարքին, զինուորեալ Միաբանու-
թեան եւ Հաւատացեալ Ժողովուրդին: Ըստ սովորու-
թեան, Ս. Գատարազի ուարտին կատարուեցաւ հո-
գեհանգատեան Հանդիսաւոր պաշտամունք՝ Ս. Աթո-
ռոյ եւ աղգիս բարեբարներ կարգապետ եւ Գրիգոր
Մէլիգնեան հորայրներու Հոգիներուն համար, նա-
խադուրութեամբ Ամեն. Գատրիարք Ս. Հօր:

— Կէսօրին ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուե-
ցաւ Խաչվերացի մեծանահաջ Աննապատեն, նա-
խադուրութեամբ Ամեն. Գատրիարք Ս. Հօր: Ներկայ
էր Տէն Քիւով Ժողովուրդը:

● Բշ. 27 Սեպտ.— Յիշատակ մեռելոց: Մայր
Տաճարի Ս. Գրիգորի մատուակն մէջ պատարագեց
Հոգչ. Տ. Եղիսիմ վրդ. Մամուր: Ս. Գատարազէն
ետք կատարուեցան Հոգեհանգատեան կարգեր, նախ
Մայր Տաճարին մէջ, ապա դուրսից՝ Երանշապետ Տ.
Կիւրեղ Գարգ: Հօր չիբրին վրայ եւ Հուսի ուրեմն
Զամ-Քաղի գերեզմանատան մէջ: Սոյն արարողու-
թեան նախազանցեց Հոգչ. Տ. Կիւրեղ վրդ. Գարեկե-
ան:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

● Եր. 4 Սեպտ.— Ամերիկեան Ընդհ. Հիւպատոս
Գրն. Ուերթանը կողմէ, Ամերիկեան Հիւպատոսարանին
մէջ որդեգրած երեւոյթին ներկայ գտնուեցան Լու-
սաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արշեպոս. եւ Տիրաբ
Կարպոս Հինգիսեան:

● Գշ. 7 Սեպտ.— Կէսօրին տալ ժամը 11-ին,
Ամեն. Գատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ
Միաբանութեան անդամներուն, այցելեց Ս. Աթոռոյ
Ժողով. Վարժարանն ու Ընծայարանը, կատարելու
Համբ. Վարժարանի նոր Տնային նշանակումը՝ յան-
ձնեց Հոգչ. Տ. Ներսէս վրդ. Բապուսեանին:

● Ուր. 10 Սեպտ.— Կէսօրին ետք ժամը 5-30ին,
Ս. Գաղազ Ժամանեց Յայն-Կաթողիկէ Ժամայիքի նոր
Գատր. Փոխադրեց Գերշ. Հիւրերուն Գաղաւճի Եպիս-
կոպոս: Դիմաւորութեան առջի ունեցաւ. Յապպէի
գրտն մօտ: Գատրիարքարանի կողմէ քրմաւորու-
թեան գաղին Հոգչ. Տ. Կիւրեղ վրդ. Գարեկեան եւ
Աւագ Թաղբաճն Հոգչ. Տ. Գիւրգ վրդ. Կատարեան,
որոնք ապա, այլ յարանաւանութեան ներկայացու-
ցիներուն հետ, ներկայ եղան Իրենց եկեղեցիին մէջ
կատարուած դուստրեանկան մաղթանքին եւ բարե-

դաշուստի արտադրանքներից, ու ապա նպաստող-
ապրանքների մեջ շնորհալուրիցները հոգեւոր հո-
գեւոր:

— Հոգւ. Հայրերը ներկայ գտնուեցան Գրական,
12 Սեպտեմբերի առաւօտուն, Յոյն-Կաթիլիկ հոր
նկատի մատուցած անդրանիկ Ս. Գառարազին, իրենց
կենդանիների մէջ:

● Ուր. 17 Սեպտ. — Յոյն-Կաթիլիկ համայնքի
հոր հոգեւոր հովիւ Գերշ. Տ. Հիւրիոն Գառարազին
նկատի իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը առաւ.
Գառարազինը հարկաւոր է, ընդունուեցաւ Ամեն. Գառ-
արազին Ս. Հոր հոգեւոր:

● Նոյ. 18 Սեպտ. — Կեօսէն առաւ, Ս. Աթոռ
վերադարձաւ Ս. Ուխտի Միտրան եւ Ժող. Վար-
ժարանի եւ Ընծայարանի նախկին Տեսուչ Հոգւ. Տ.
Յակոբ Վրդ. Վարդանանք, առանձին առիթներով:

բացակայութենէ մը ետք: Հոգւ. Հայրը այդ միջոցին
է. գտնուէր իրենց նուիրակ Հարաւային Ամերիկայ,
եւ ապա պաշտօնով Մարտի:

● Նոյ. 23 Սեպտ. — Առաւօտան ժամը Կին,
Ամեն. Գառարազին Ս. Հայրը, ի գլխին Միտրանու-
թեան, բացումը կատարեց Ժող. Վարժարանի եւ
Ընծայարանի 1965-66 դպրոցական տարեւերանին:

— Կեօսէն ետք, Հոգւ. Տ. Կեօսէն Վրդ. Գառարա-
զին եւ Տիար Կարպիս Հինգլիան ներկայ գտնուեցան
Ամերիկեան Հաղթական Վարժարանի մէջ, զպա-
շտական վերադարձի առթիւ սարգում թելադրանքին:

— Հոգւ. Հայր սուրբն ու Գրն. Հինգլիան ապա
ներկայ եղան Սէնտական Արարիոյ ապագային տանին
առթիւ, Սէնտական Արարիոյ Ընդհ. Հաղթական
կողմէ Սէնթ Ժորժ պանդոկի մէջ արուած ընդունե-
լութեան:

ԳԵՐՇ. Տ. ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՄԵՋ

Շարաթ, 25 Սեպտեմբեր 1965-ին, Ս. Աթոռ Ժա-
մանց Գերշ. Տ. Վահան Եպ. Տերեան, Արարական
Թեմի Առաջնորդական ֆոնանքը:

Նոյն երկնային Գերշ. Սրբազանք նախագահեց Ս.
Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Հսկման
արարողութեան, իսկ յաջորդ օրը՝ Կերակի, 26
Սեպտեմբեր, Խաչիկայի տանին, Հանդիման պատա-
րուեց Մայր Տաճարի Առաջ Սեպտեմբերի վրայ եւ խոսե-
ցաւ ներկայիս ու իմաստասիր զարգ. Ժր. Իր զարգի
սկզբնաւորութեան, Գերշ. Սրբազանք Հաղթանք Ա.
ժննային Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Վեհա-
փառի ողջիմները՝ Ս. Աթոռային Ամենապատիւ Գառ-
արազին, զինուորակ Միտրանութեան եւ Հաւատա-
կալ ժողովուրդին: Համատարի անդրադառնալէ ետք
մեր Հայրենիքի կրօնական, Ժողովրդային, ինքնա-
բանական եւ այլ մարզերու մէջ արձանագրած փառա-
ւոր նուաճումներուն, Գերշ. Սրբազանք խոսեցաւ
օրուան տանին եւ Խաչիկ խորհուրդին մեր զարաւոր
պատմութեան ընթացքին զոչեցած բացառիկ նշանա-
կութեան շուրջ: Հայր խաչիկ Հաւատքին համար ու
խաչիկի սիրուն շխմանեցաւ մաշը յանձն առնել,
կարգապահ Սրբազանք: Իր խոսքի աւարտին, Գերշ.
հարգ. Կարողութեան եւ արեւադարձութեան մարթեց Ն.

Ս. Օծնութեան եւ Ս. Աթոռային Ամեն. Գառարազին,
որպէս իրենց զօրավիշ ունենալով հոյս մը գնե-
ւորեալ Միտրաններ, առաջնորդեն մեր կենդանիքն ու
ժողովուրդը աւելի յուսաւոր ու պայծառ հանդի-
ւաններով:

Սրբազանք, ընկերակցութեամբ Հոգւ. Հայրերուն,
այցելեց Ս. Գառարազին Տաճարական եւ պատմական
որոշվարքեր, կատարեց իր խառն եւ ստացաւ հո-
գեական միջթարուութիւն:

Կերակի երեկոյեան ժամը 7-ին, Ժող. Վար-
ժարանի Հանդիսարանին մէջ բանախօսութիւն մը
առաւ վարժարանի ուսուցչական կազմին եւ աշա-
կերտութեան, խօսելով Ս. Երմիանի եւ Հայրենիքի
Ժողովրդային ու ինքնաբանական կենսական քաղա-
կանութեան իր Միտրանութիւնը, Ամեն. Գառարազին Ս.
Հոր գլխաւորութեամբ, որ բոլոր փառքն խոսքը:

Երեկոյեան կէսօրէ ետք՝ ժամը 4-ին, Գերշ.
Սրբազանք խոսեցաւ Ս. Թորգոմանց Վարժարանի
աշակերտութեան, Ս. Երմիանի դերին եւ Հայրենի
կրթութեան կարեւորութեան մասին: Աշակերտները
խոր հետազոտութեամբ ունեցեցին Սրբազանքին
Հայրենաշունչ պատգամները:

Գերշ. Սրբազանք մեկնեցաւ Հինգլարթի, 26
Սեպտեմբերին:

«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՈՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏՆԵԱԴԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱՎԱՐՈՒԹՅԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

- Սփռուած աշխատանքի հետ Մազկութային Կապի Գործունէն ստացուած են հետեւեալները.*
- ա. Հրաշխայ Ներսիսեան — Հայկական Բառերական Հնէագրութիւն: ԽժԲ. Հեւան Խալաթեան: Երևան, 1964, Հայկաճարատ, էջ 126:
 - բ. Դաշմանաբայի Միմիատուրեան — Ս. Նազդեան: Երևան, 1963, էջ 28:
 - գ. Մանկական Ալպտ — Է. Խաղաղարեան: Երևան, 1963, էջ 11:
 - դ. Եսէն — ԽժԲ. Է. Միրզայան: Երևան, 1964, էջ 127:
 - ե. Ասաբի Համաշխարհային Պատերազմը եւ Արեւմտահայութիւնը (1914-1918) — Զ. Ս. Կիրակոսեան: Երևան, 1965, Հայաստան Հրատարակչութիւն, էջ 510:
 - զ. Հայոց Լեզուի Ցեղութիւն — Մանուկ Աբեղեան: Երևան, 1965, Միտք Հրատարակչութիւն, էջ 609:
 - է. Երկերի ժողովածու — Նալբէր Զարեան (Է. Հատոր): Երևան, 1965, Հայաստան Հրատարակչութիւն, էջ 487:
 - բ. Երկերի ժողովածու — Շիրէշ Զարեան: Երևան, 1964, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 373:
 - թ. Երկերի ժողովածու — Բաֆֆ (Բ. Հատոր): Երևան, 1964, Հայկաճարատ, էջ 531:
 - ժ. Նալբէր Բ. Հատորը: Երևան, 1964, Հայկաճարատ, էջ 683:
 - ժա. Երկերի ժողովածու — Պերկ Պաշեան (Է. Հատոր): Երևան, 1964, Հայաստան Հրատարակչութիւն, էջ 586:
 - ժբ. Հայրենաբազմ Հնչիւններ — Արտաշեսեանի Հայ Երգեանքների Դաշմանաբայի Երկեր — Կապից Յիշիլիս Բրուտեան: Երևան, 1964, Հայկաճարատ, էջ 683:
 - Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Գրականութեան Անդամներին ստացուած են հետեւեալները.
 - ա. Հայոց Պատմութիւն — Է. (Բ. Հատոր): Երևան, 1947, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 761:
 - բ. Լիակատար Փերանաբայի Հայոց Լեզուի — Զ. Աճառեան (Գ. Հատոր, Ա. Գրք): Երևան, 1959, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 591:
 - գ. Կանոններ Հայոց — Ա. խմբ. Վաղէն Յակոբեանի: Երևան, 1964, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 740:
 - դ. Հայաստանի Յարան — ԽժԲ. Է. Թաթարեանի (Ա. Հատոր): Երևան, 1954, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 289:
 - ե. Նալբէր Բ. Հատորը: Երևան, 1956, էջ 519:
 - զ. Նալբէր Գ. Հատորը: Երևան, 1958, էջ 385:
- Թարգմանի Սովետական Դեպարտամենտին ստացուած են հետեւեալները.*
- ա. Երկերի ժողովածու — Բաֆֆ (Է. Հատոր): Երևան, 1963, Հայկաճարատ, էջ 547:
 - բ. Գիրք Լեւոնների Մասին — ԽժԲ. Ա. Յակոբեան եւ Ե. Խալէյեան: Երևան, 1964, Հայկ. Ս. Ս. Բ. Գ. Ա. Հրատարակչութիւն, էջ 455:
- Տե՛ր Գր. Միլիքեան (Ծրանայէն) կը նախընթ.*
- ա. Երբանի Տարեցոյց, 1940:
 - բ. Արգի Հայ Գրականութիւն — Բ. Հատոր: Փարիզ, Մասնաշաղկ Հայ Գրականներու Բարեկամներ, 1941:
 - գ. Մամուլներ — Ն. Պէլիկիթայեան: Փարիզ, 1954:
 - դ. Գիւլիգար — Արմենուհի Տէր Կարապետեան: Փարիզ, 1946:
 - ե. Մեր Դրսիսուն — Ն. Պէլիկիթայեան:
 - զ. Հայուն Տարեցոյցը — Վարդան Քէնյ. Ժամկոչեան: 1959:
 - է. Մեմէ — 1932, Թի. Յ. Փարիզ:
 - ը. Զուարթանց — 1947, Փարիզ:
- Հայուն Բեկորներ — Վաւրամ Մովսէս (Նուկրատու): Երուսաղէմ, 1965, Տպարան Սրբոց Թաղարեանց, էջ 238:*
- Եւ Եղի Մարգ — Զ. Մ. Որբունի (Նուկրատու): Փարիզ, 1944, էջ 188:
 - Խոսէն է ձրազ — Պ. Պ. Աճէմեան (Նուկրատու): Պէլլուսթ, 1965, Տպ. Գ. Տանկեան, էջ 22:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	Էջ
«Նկայ» Հիմնադրամի Մարզ. Զխորանն Լուսնայ...	345
Հիմնադրվել Ամմանի Ս. Թադևոս Նկեղեցիին	350
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Յայտնաբերված Յովհաննու	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅՆԱՆ 353
ԲՈՆԱՍՏԻՉՆԱԿԱՆ	
Նախատեսված Թարգմանյաց	ՀԱՄԱՅՆԱԿ ԳՐԱՆԱՆ 358
Բարեխոսող Հրաւորողան	ԱՐԱՐԱՆԱՄ. ԱԼԻՔԵՆԱՆ 360
ԲՈՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ	
Յակոբ Նրէց Մանգի Տաղասաց	Ե. ԳԻՐԳԵՆԱՆ 362
Հայ Երամիշու Վարդապետներ	ԶՕԼԲԱՊ ՊԻԿ. ՇԱՄԼԵՆԱՆ 368
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
Գլխաւոր Նախագահութեամբ Հայաստանի	Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ 372
Հայ Երաւապետը Դարեբու Մէլէ	ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՅԱՆԱՆ 375
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
Մազմաւակմբ	Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ 380
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ	
Հայ Գաղտը Եւ Արգի Մամկաւարութիւնը	ԱՐԱՅ ԳԱՆԱՅՅԱՆ 381
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ	
Նկեղեցակմբ-Բնակմմբ	385
Պաշտօնակմբ	385
ԳԵՐԶ. Տ. Վահան Նպս. Տէրնան Ս. Արաւոյս Մէլ	386
Յանկ Խարապարութեան Եւ Գ. Կիւլեմկեան Մառն-	387
Յաղաքմին Նախարան Գիրքնաւ	
Բովանդակութիւն	388

«Սիոն» վերաբերեալ առէն թղթակցութիւն և առաջաւոր կատարել ինտերնալ հասցէին.

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,

P. O. BOX 4001, JERUSALEM - JORDAN.

«Սիոն» տարեկան բաժնեգինէն և Ամերիկայի համար՝ 8 Տոլար

բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Արեւելիս

تصراها - بطريكية الارمن الارثوذكسي المدير والمحرر المسؤول - صاحب النيافة رئيس الاساقفة هايكازون ابراهيميان
 10 الممد
 طبع في مطبعة دير الارمن - القدس
 1963 اكتوبر